

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

NECRANLI HİRİSTİYANLARLA İLİŞKİLER VE SÜRGÜN

Yüksek Lisans Tezi

Merve BALCI

Danışman
Prof. Dr. İsrail BALCI

SAMSUN
2023

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

NECRANLI HİRİSTİYANLARLA İLİŞKİLER VE SÜRGÜN

Yüksek Lisans Tezi

Merve BALCI

Danışman
Prof. Dr. İsrail BALCI

SAMSUN
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Merve BALCI tarafından, **Prof. Dr. İsrail BALCI** danışmanlığında hazırlanan “**NECRANLI HIRİSTİYANLARLA İLİŞKİLER VE SÜRGÜN**” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 28.12.2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. İsrail BALCI Ondokuz Mayıs Üniversitesi İslam Tarihi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Kenan Ayar Ondokuz Mayıs Üniversitesi İslam Tarihi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN Bayburt Üniversitesi İslam Tarihi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

28/ 12/ 2023
Merve BALCI

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : NECRANLI HİRİSTİYANLARLA İLİŞKİLER VE SÜRGÜN

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 13/12/2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 16

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

13/12/ 2023
Prof. Dr. İsrail BALCI

ÖZET

NECRANLI HİRİSTİYANLARLA İLİŞKİLER VE SÜRGÜN

Merve BALCI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Haziran/2023

Danışman: Prof. Dr. İsrail BALCI

Hız. Muhammed'in hayatına bakıldığında birçok kabile ve dini gruplarla farklı yollardan iletişime geçtiği görülmektedir. Özellikle hayatının son dönemlerinde bu etkileşim artarak devam etmiştir. Biz bu tezimizde Hız. Muhammed'in farklı dini gruplarla iletişimi bağlamında önemli bir yeri olan ve Kur'an'daki birçok ayetin nüzûl sebebi olarak aktarılan, Necranlı Hıristiyanlarla yapılan görüşme detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Tez, giriş ve sonrasında iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Necranlı Hıristiyanların tarihi kısa bir şekilde aktarıldıktan sonra Hız. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla ilişkisi farklı yönleriyle detaylı bir şekilde incelenmiştir. Necranlı Hıristiyanların Hız. Muhammed ile görüşmesine bakıldığında soyolojik, psikolojik birçok yönden araştırılabilir ancak şunu belirtmek gerekir ki biz bu tezimizde daha çok siyasal yönü üzerinde durduk. Tezin ikinci bölümünde dönemler arası kopukluk olmaması açısından Hız. Ebu Bekir dönemi kısa bir şekilde aktarıldıktan sonra tezin ana konularından biri olan Hız. Ömer dönemi sürgün hadisesi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Tezin sonunda bu iki dönem arası uygulanan farklı politikalar incelenerek anlaşmadan sürgüne uzanan hadisenin nedenleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Şunu belirtmek isteriz ki iki dönem arası farklılıkları sürekli karşılaştırmaktan ziyade iki dönem objektif olarak kendi içlerinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonrasında bu dönemsel farklılıkların nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmamızı yaparken klasik dönem eserleri dikkatli bir şekilde taranarak birlikte günümüz araştırmacılarından da birçok konuda istifade ettiğimizi belirtmek isteriz.

Anahtar Sözcükler: Necran, Hız. Muhammed, Hız. Ömer, Sürgün, Hıristiyanlık

ABSTRACT

RELATIONS WITH NECRANIAN CHRISTIANS AND EXILE

Merve BALCI

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Department of Islamic History and Arts

Master, June/2023

Supervisor: Prof. Dr. İsrail BALCI

When we look at the life of Prophet Muhammad, it can be seen that he communicated with many tribes and religious groups in different ways. Especially in the later periods of his life, this interaction continued to increase. In this thesis, we examine in detail the meeting with the Christians of Najran, which is an important part of Prophet Muhammad's communication with different religious groups and is mentioned as the reason for the revelation of many verses in the Quran. The thesis consists of an introduction and two main sections. In the first part, after briefly explaining the history of the Christians of Najran, the relationship between Prophet Muhammad and the Christians of Najran has been examined in detail from different perspectives. The meeting between the Christians of Najran and Prophet Muhammad can be researched from sociological and psychological perspectives, but it should be noted that we mainly focused on the political aspect in this thesis. In the second part of the thesis, in order to avoid disconnection between periods, the period of Abu Bakr is briefly explained, and then the incident of the exile during the period of Umar, one of the main topics of the thesis, is examined in detail. At the end of the thesis, the different policies applied between these two periods are examined, and an attempt has been made to interpret the reasons for the incident extending from the treaty to the exile. We would like to point out that, instead of constantly comparing the differences between the two periods, we tried to evaluate the two periods objectively within their own context. Afterwards, an attempt has been made to reveal the reasons for these periodical differences. We would like to mention that while carrying out this study, we carefully scanned classical period works, and also benefited from many topics from contemporary researchers.

Keywords: Najran, Hz. Muhammad, Hz. Omer, Exile, Christianity.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın yürütülmesi esnasında süreç boyunca beni her konuda destekleyen, ders dönemi ve özellikle tez yazım sürecinde yönlendirmeleri, dönüt ve düzeltmeleriyle yardımcı olan danışmanım sayın Prof. Dr. İsrail BALCI'ya teşekkür ediyorum. Hayatım boyu yanımda olup beni destekleyen, tez yazım sürecimde gerek yönlendirmeleri gerek yabancı kaynaklar konusunda yardımcı olan abim Ali BALCI'ya teşekkür ediyorum. Tez yazım sürecim çalışan ve bir yaşında bebeği olan bir anne için oldukça zorlayıcı geçti. Bu süreçte bana yardımcı olup en az tezimde benim kadar emeği olan kayınvalidem Hanife BALCI'ya fedakarlıklarından dolayı teşekkür ediyorum. Destekleri olmasa bu çalışmayı muhtemelen bitiremezdim. Kızımı bu süreçte biraz ihmal etmiş olabilirim ama aklım bir an olsun arkada kalmadı. Mezuniyetimi gördüğünde, gözünde gördüğüm mutluluğu yeniden görmek istediğim rahmetli babama, anneme hayatıma kattıkları için teşekkür ederim. Kızım Mihrimah ve her kararında yanımda olacağından şüphe duymadığım eşim Kemal BALCI iyi ki hayatımdasınız.

Merve BALCI

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	vii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	2
2. HZ. MUHAMMED VE NECRANLI HİRİSTİYANLAR	4
2.1. İslam Öncesi Necranlı Hristiyanlar	4
2.2. İslam ile İlk Etkileşim	6
2.3. Hz. Muhammed Döneminde Necranlı Hristiyanlarla İlişkiler	10
2.3.1. Necranlı Hristiyanlarla İlk Etkileşim	11
2.3.2. Necran Heyetinin Medine'ye Gelişi	16
2.3.3. Mübâhele	24
2.3.4. Necranlı Heyetin Hz. Muhammed'e Boyun Bükmesi	26
2.3.5. Necran'a Gönderilen Görevliler	30
3. HZ. MUHAMMED'DEN SONRA NECRAN	32
3.1. Hz. Ebu Bekir Dönemi	32
3.2. Hz. Ömer Dönemi	33
3.2.1. Hz. Ömer'in Yönetim Anlayışı.....	34
4. NECRAN HALKININ SÜRGÜNÜ.....	38
4.1. Hz. Muhammed'in Sözüne Yerine Getirmek.....	41
4.2. Antlaşma Maddelerini İhlal Ettikleri İddiası	45
4.3. Sürgünü Necran Halkının İsteddiği İddiası	46
4.4. Demografik Yapıyı Bozdukları İddiası	47
5. SONUÇ	50
KAYNAKLAR	52
ÖZ GEÇMİŞ.....	56

SİMGELER VE KISALTMALAR

- b. : bin (oğlu)
- b.y. : Basım yeri yok
- bk. : Bakınız
- C. : Cilt
- çev. : çeviren
- Hız. : Hazreti
- MÖ : Milattan Önce
- Nşr. : Neşreden
- Km. : Kilometre
- s. : Sayfa
- S. : Sayı
- thk. : Tahkik
- y.y. : Yayın yeri yok

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusu Hz. Muhammed'in Necran bölgesinde meskûn olan Hristiyanlarla ilişkileri ve Hz. Ömer döneminde Arabistan'ın kuzeyine sürgün edilmelerini kapsamaktadır.

Necran'da meskûn olan Hristiyanlarla ilişkiler Hz. Muhammed dönemindeki Ehl-i Kitap'la ilişkilerin bir bölümünü oluşturmaktadır. Mekke'nin fethinden sonra buradan kalabalık bir heyet gelip Hz. Muhammed'le görüşmüş, uzun müzakerelerden sonra iman etmemişler, ancak ona boyun bükme zorunda kalmışlardır.

Necran heyetiyle yapılan görüşmelerde teolojik bağlamda birçok konu ele alınmıştır. Özellikle Hz. İsa'nın uluhiyeti meselesi, Hz. Muhammed'in nübüvvetini inkâr etmeleri ve bu bağlamda Hz. Muhammed'in onları lanetlemeye (mübahale) davet etmesi gibi birçok detay hem vahye hem de rivayetlere yansımıştır.

Tasarladığımız çalışma bu bölgedeki Hristiyanlarla ilişkilerin mahiyeti ve muhtevasını ortaya koyacağı gibi aynı zamanda Hz. Ömer döneminde sürgün edilmelerine kadar olan süreci ve sürgün edilme nedenlerini de ele almaktadır. Dolayısıyla araştırmamızın kapsamını Hz. Muhammed döneminden Hz. Ömer dönemindeki sürgüne kadar olan tarihi süreç oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hz. Muhammed'in Necran bölgesindeki Hristiyanlarla ilişki kurması, onların boyun bükmesi ve vergi ödemeyi kabul etmeleri, keza Hz. Muhammed'in onlarla teolojik tartışmalara girmesi ve bu konuların vahye yansması Ehl-i Kitap'la ilişkilerin çerçevesini belirlemek bakımından önem arz etmektedir.

Daha öncesinden Hz. Muhammed Hristiyan Habeş idarecisi olan Necâşi ile temas kurmuştu, ancak bu ilişki daha çok müminlere sahip çıkması nedeniyle karşılıklı hukuka saygı ve iyi niyetten öteye geçmemiştir. Necran'daki Hristiyanlar'la kurulan ilişkiler ise Hz. Muhammed'in Arabistan'da giderek güçlendiği bir döneme denk gelmesi bakımından önem arz etmektedir. Onun gücünden çekinen Hristiyanlar bir heyetle gelip görüşmüş, ancak Hz. İsa'nın uluhiyeti ve Hz. Muhammed'in nübüvveti konusunda ciddi müzakereler yapılmıştır. Hz. Muhammed kim doğru söylüyorsa onları Allah huzurunda lanetlemeye davet

edince bunu göze alamayan heyet üyeleri boyun bükmüşler ve vergi ödemeyi kabul etmişlerdir. Gelişmelere bakılırsa ilişkiler cizye ayetinin inzalinden sonra kurulduğu için heyetle zimmîlik hukukuna göre anlaşma yapılmıştır.

Çalışmamızda Necranlı Hristiyanlarla Hz. Peygamber arasındaki ilişkilerin mahiyeti ve muhtevasını öne çıkarmayıp, keza Hz. Ömer döneminde sürgün edilmelerinin nedenlerini, bu sürece kadar devam eden ilişkilerin hangi çerçevede sürdüğünü incelemeyi hedeflemekteyiz.

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Tezimizin özgün değeri ve en önemli farklılığı daha önce bu konu hakkında müstakil bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Konumuza yakın sayılabilecek birkaç çalışma bulunmakla beraber bunlar doğrudan başlıkta ele aldığımız konuyu kapsamamaktadır. Örneğin Zekiye Sönmez, Necranlı Hristiyanlar üzerine yazmış olduğu makalesinde konuyu dinler tarihi açısından ele almış ve sadece bu bölgedeki Hristiyanlığın tarihi kökeni hakkında bilgi vermiştir. Mustafa Fayda ise, konuyu İslam tarihi açısından ele almakla birlikte makalesinde daha çok mübahale üzerinde durduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle Necranlı Hristiyanlar'la kurulan ilişkilerin esasları, yapılan anlaşmanın mahiyeti veya Hz. Ömer döneminde sürgün edilmelerine dair detaylar yeteri kadar ele alınmamıştır.

Yapacağımız çalışma ile Necranlı Hristiyanlarla ilişkilerin hem siyasal boyutunu hem teolojik yönünü hem de uygulama yönüyle Ehl-i Kitap'la ilişkilerin çerçevesini irdeleyeceği ve aynı zamanda Hz. Ömer döneminde sürgün edilmeleri ve sürgün sebeplerine dair verileri gözler önüne sereceğiz. Dile getirilen bu konular tezin özgün değeri olarak öne çıkan hususlardır.

Tarih metodolojisi açısından öncelikli olarak İslam'ın erken dönemine ait kaynaklar ele alınacak ve günümüze kadar ulaşmış olan en erken döneme ait eserler taranacaktır. İlk kaynaklardaki bilgiler tarandıktan sonra, tezi yazarken yeri geldiği zaman daha sonraki klasik kaynaklara veya konumuzu ilgilendiren akademik çalışmalara da müracaat edeceğiz.

Necranlı Hristiyanlar'la yapılan görüşme ve bu görüşmeye dair kimi teolojik tartışmalar vahye yansıdığı için başta ilgili Kur'ân ayetleri olmak üzere konumuzu ilgilendiren klasik tefsir kaynaklarındaki açıklama veya nakiller de öncelikli referanslarımız arasında olacaktır. Bunlara ilaveten Necranlı Hristiyanlar hakkında

bilgi veren siyer ve tarih kaynakları ya da onlarla yapılan anlaşmaya dair zimmi hukukunu konu edinen klasik eserler de incelenecektir.

Dolayısıyla çalışmamızda klasik siyer, tefsir, tarih ve fıkıh kitapları ile daha sonradan yapılan çalışmalar referans kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Bu itibarla ilk kaynaklardaki bilgilere ulaşmak ve bunları ortaya çıkarmak öncelikli hedeflerimizden birsidir.

Klasik kaynaklardan toplanan bilgiler salt derleme mantığıyla ele alınmayarak aksine bunlar analiz-sentez yöntemine tabi tutulmaktadır. Rivayetlerin iç tutarlılıkları, benzer haberlerle uyuşan/uyuşmayan yönleri, akla ve tarihi gerçeklere uygunluğu, kronolojik verilerle olan ilişkisi gibi hususlar dikkate alınmıştır. Değerlendirmeler yapılırken öznel yargılar veya bakış açısı değil, tarafsızlık ve objektiflik ilkesi esas alınacaktır. Böylece eseri derleme veya nakilcilikten uzak tutarak bilimsel kriterler çerçevesinde hazırlamayı hedeflemiştir. Bu itibarla yer yer sorgulayıcı, yer yer eleştirel, yer yer de karşılaştırmalı bir bakış açısıyla çalışmamızı tamamlamış bulunmaktayız.

2. HZ. MUHAMMED VE NECRANLI HİRİSTİYANLAR

2.1. İslam Öncesi Necranlı Hristiyanlar

Hristiyanlık tarihine bakıldığında zaman miladi olarak 1. yüzyılın başında Hz. İsa önderliğinde bir Yahudi ihya hareketi olarak ortaya çıktı. Bölgesel olarak o dönemde Roma İmparatorluğu'nun denetimindeki Filistin bölgesinde ortaya çıkmakla birlikte zaman içerisinde evrensel bir dine dönüştü. Bu evrensellik Hristiyanlığın farklı coğrafya ve kültürlerle yayılmasını imkanı kıldı ve birkaç yüzyıl içinde Arap yarımadasındaki bazı topluluk ve kabileler Hristiyanlığa geçti. Hristiyanlığın Arap yarımadasında yayılması bu dönemde farklı kültür ve kabilelerin etkileşiminde temel kurum işlevi gören ticaret yolları sayesinde oldu. Konu ile ilgili literatür Necran'a Hristiyanlığın ne zaman geldiği noktasında farklı görüşler ileri sürse de, nasıl geldiğini açıklama noktasında bir fikir birliğine sahiptir. Necran bugünkü Yemen sınırlarının kuzeyinde ve Suudi Arabistan sınırları içinde yer alan bir bölgedir. Kızıl Deniz ticaret rotasında merkezi bir konumu olmasının yanı sıra Necran, Basra körfezi ile de kara bağlantısını sağlayan önemli bir işleve sahipti. Üstelik Hadramut ve Mağrip'ten gelen ticaret kervanlarının da önemli uğrak noktalarından biriydi.¹

İlk çağlardan itibaren ana ticaret yollarından biri olan Baharat yolu Yemen'in ticaretinin gelişmesinde ve dışa açık olmasında önemli bir konuma sahipti. Yine aynı şekilde Baharat Yolu kadar bilindik olmasa da Roma İmparatorluğu'nun önemli ticaret güzergahlarından biri olan Tütsü Yolu² üzerinde konumlanan Necran, ticaret için önemli bir konumdaydı. Putperest bir halk olan Necran'a Hristiyanlığın girmesi bu ticaret yolları sayesinde olmuştur. Fakat tam olarak Hristiyanlık hangi tarihte Necran'a geldi, Necran'ın Hristiyanlaşmasında hangi isimler etkili oldu veya hangi

¹ Mahmood Ibrahim, *Merchant Capital and Islam*, University of Texas Press, 2011, s. 23; Mustafa L. Bilge, "Necran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 43.

² Tütsü Yolu; Arap Yarımadası güneyinde bulunan *mür ve buhuru* Kudüs'e kadar taşımak için kullanılan yol güzergahıdır. Develerin evcilleştirilmesi sonucunda Araplar Akdeniz bölgesine değerli ürün olan mür ve buhur taşımacılığına başladı. Mısır ve Yunanlılar için çok önemli ürün olmalarından dolayı bu karayolu ticareti önemli bir yere sahip oldu. Hatta kaynaklarda üç bin ton mür ve buhur getirdiği geçmektedir. Bk. Belkıs Dalkıranoglu, "*Dünya Tarihini Şekillendiren 8 Antik Ticaret Yolu*", Seyahat Tarih, 2017, <https://listelist.com/antik-ticaret-yollari/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2023).

yerleşim yerinden buraya aktarıldı gibi konularda müslüman ve hristiyan kaynaklarda çok farklı fikirler vardır.³

Erken dönem Müslüman tarihçiler Hristiyanlığın bu bölgeye Feymiyun isimli bir çileci tarafından getirildiğini ileri sürmektedir. İddiaya göre Feymiyun Şam'dan Arap Yarımadası'na inşaat işi için geldiği zaman kaçırılıp köle pazarında satılmış ve müteakiben Necran'da maneviyatı, iyiliği ve takvası ile tanınınca, sahibi ve başka kişiler Feymiyun'un dininden etkilenmişlerdir.⁴ Taberî'nin tarihinde Kaymun adındaki bir hristiyanın yapmış olduğu faaliyetler ve göstermiş olduğu mucizeler sonucu Necran halkının bölük bölük Hristiyanlığa girdiğinden bahsedilmektedir, hatta bu bölgeye gelen herkesi Hristiyan yapmaya çalıştığına dair iddialar dillendirilmiştir.⁵ Daha geç döneme ait eserlerde veya çalışmalarda Hayyan isimli bir tacirin özel bir çabası olduğuna işaret edilmiş ve Necran-Konstantiniyye arasındaki seyahatleri sırasında karşılaştığı Hristiyan gruplarından etkilenerek ailesinden başlayarak Necran topraklarında Hristiyanlığı yaydığına dair iddialar dillendirilmiştir.⁶

Hristiyanlığa ilk geçiş anlatılarının yanı sıra, Necran daha sonra Bizans İmparatoru Iustinianos'un hristiyanlara uyguladığı zulmünden kaçan monofizitlerin sığınması sonucunda Doğu kilisesinin Güney Arabistan'daki başlıca merkezi haline gelmiştir.⁷ Daha sonrasında aynı dönemde yaşayan ve Himyerî tahtına geçen Zûnüvâs'ın mutaassıp bir ahudi olduğu, Necran halkını dinlerinden dönmeye zorladığı ve Hristiyan halkı yok etmeye çalıştığı söylenir. Necran'a girip bölgeyi yağmalayan Zûnüvâs kiliseye sığınan papazları ve halkı yakmış ve büyük bir vahşete imza atmıştır.⁸ Taberî bu olayın dehşetini anlatırken Necran'da neredeyse kimse

³ Oved Abdullah S. Al-Nahee, *The religious structure of Najrân in Late pre-Islamic and Early Islamic History: from the end of the Himyarite Kingdom until the end of the Rashidun Caliphate (525-661 CE)*, Diss. University of Birmingham, 2017, s. 125.

⁴ Oved Abdullah S. Al-Nahee, *The religious structure of Najrân*, s. 127; Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Himyerî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafâ es-Sakkâ vd. C. I, Mektebetu Mustafâ el-Bâbîl-Halebî, Mısır 1375/1955, ss. 31-33.

⁵ et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî, *Tarîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk, ve Sîlatu Tarîh et-Taberî*, C. II, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387/1967, s. 122.

⁶ Zekiye Sönmez, "Necrân'da Hristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Hristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 2017, s. 127.

⁷ Bilge, "Necran", C. 32, s. 43.

⁸ Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, ss. 92-93.

kalmayacak şekilde Zûnûvâs'ın 20 bin kadar Hristiyanı ateş çukurlarına doldurup yaktığını dile getirmiştir.⁹

Hristiyanların maruz kaldığı bu zulme Bûrûc süresinde de atıf yapılmış ve ateş çukurlarına atılanlardan 'mü'minler' olarak bahsedilmiştir.¹⁰ Zûnûvâs'ın zulmünden kurtulmayı başaran Devs Zû Saleban, dönemin Hristiyan dünyasının merkezi konumunda olan Bizans'ın merkezine kadar giderek yapılanları I. Justinyen'e anlatınca, imparator "Memleketim senin ülkeneye çok uzak olduğundan dolayı benim senin ülkeneye yardım etmem çok zor, ancak sana yakın ve senin dininden olan Habeş kralına yazacağım" mealinde bir açıklama yapmış ve bu destekle beraber Devs, Habeş Kralı Necaşî'nin huzuruna çıkmıştır. İddiaya göre Bizans İmparatoru'nun isteği doğrultusunda Necran'daki Hristiyanlara destek veren Necaşî takriben 70 bin kişilik orduyu komutanı Eryat'ın emrine verip Necran'a göndermiştir. Bu orduda meşhur Ebrehe'nin de olduğu söylenir.¹¹

Habeşlilerin desteğiyle Necran'daki Hristiyanlar zulümden kurtulmuş, ancak bu sefer bölgeyi Habeşliler istila etmiştir. Hatta bu istilanın miladi 525 yılına kadar sürdüğü ve Güney Arabistan bölgesinin (Yemen), Habeşistan'ın egemenliğine girdiği söylenir. Habeş egemenliğine giren Yemen'de Hristiyanlık daha çok yayılma imkânı bulmuş, ancak Habeş hakimiyetinden rahatsız olan Seyf b. Zû Yezen Kisrâ'nın huzuruna çıkıp yardım istemiş ve sağladığı destekle Yemen'deki Habeş istilasına son vermiş, ancak bu sefer Yemen Sâsânî hakimiyetine girmiştir. Rivayete göre Resulullah'ın İslâm'a davet mektupları gönderdiği zaman, Yemen'de İran kökenli vali olan Bâzân idareye hakimdi, ancak aynı dönemlerde Sâsânî idaresinin zayıflaması nedeniyle Yemen'deki İran nüfuzunun hayli azaldığı ve İran kökenli vali Bâzân'ın yerli halkın rahatsızlığına karşı destek bulmak amacıyla Hz. Muhammed'e yaklaşıp Medine'ye bağlandığına dair iddialar dillendirilmiştir.¹²

2.2. İslam ile İlk Etkileşim

Hristiyanlık Arap Yarımadası'nın belirli bölgelerinde yaygın bir din olduğundan dolayı Hz. Muhammed'in Hristiyanlarla karşılaşması veya onlardan

⁹ Taberî, *et-Târîh*, II/123.

¹⁰ Bûrûc, 85/4-7.

¹¹ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, nşr. Abdi'l-Muhsin et-Turkî, C. III, Dâru Hicr, b.y. 1418/1997, s. 135.

¹² Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd, *el-Ahbâru't-Tivâl*, nşr. Abdulmun'im Âmir, C. I, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, Kahire 1960, ss. 63-64.

haberdar olması vahiy öncesine dayanır. Bu konuda en fazla bilinen ve birçok mucize ile birlikte nakledilen vaka çocukluk döneminde Rahip Bahira ile görüştüğü iddiasındadır. Hz. Muhammed'in yaklaşık on iki yaşlarında iken amcası Ebu Talip ile yaptığı Şam ticaret yolculuğunda Bahira ile tanışması birçok klasik kaynakta geçmektedir.¹³ Bu karşılaşma bazı araştırmacılar arasında tartışmalara yol açmıştır. Hamidullah eserinde Hz. Muhammed'in Rahip Bahira ile karşılaşmasını aktarırken o dönemde daha dokuz yaşında olan bir çocuğun ve özellikle hor görülen Bedeviler arasından Hristiyan rahibin yüz ifadelerinden onu tanıyıp çıkarmasını safdillik olarak nitelemektedir. Kısacası bu karşılaşmanın olabileceğini ifade ederken anlatılan mucizevi olaylardan inanılması güç hadiseler olarak bahsetmektedir.¹⁴ Ayrıca günümüz İslam tarihçilerinden Balcı ise, bu konu hakkında kaynaklarda geçen birçok rivayeti titizlikle tarayıp aktarmaktadır. Klasik kaynaklarda geçen bu rivayetleri o dönemin tarihi olaylarıyla karşılaştırıp, bu olayda geçen kişilerin biyografik incelemelerini yapmış ve rivayetler arası birçok akli tutarsızlıklara dikkat çektikten sonra bu olayın Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispatlamak için hayali bir kurgu olduğunu iddia etmiştir.¹⁵

İkinci örnek Hz. Muhammed'in ilk vahiyle muhatap olduğu günlere aittir. Hz. Muhammed ilk vahyin heyecan ve korkusu ile eşinin yanına geldiğinde, Hz. Hatice onu öz amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürdü.¹⁶ Varaka b. Nevfel siyer kitaplarında Hristiyan olarak anlatılsa da Balcı bu konu hakkında rivayetlerdeki tezatlarla dikkat çekerek Hristiyanlara karşı Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispatlayabilmek için onun sonradan Hristiyan olarak tanıtıldığını ileri sürmüştür.¹⁷ Bir diğer anlatı ise doğrudan karşılaşmayı içermez. Bi'setin beşinci yılında¹⁸ Hz. Muhammed, Mekke'de özellikle boykot uygulaması gibi yaşam koşullarının zorlaşmasından dolayı müslümanları hicret için Kureys'in kış ticaret yolculuğundan¹⁹ bildiği ve Hristiyan Kral Necaşi'nin yönettiği Habeşistan'a

¹³ Taberî, *et-Târîh*, II/278-279; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Âhbâru'l-Hulefâ*, nşr. Azîz Bey vd. C. I, el-Kutubu's-Sekâfiyye, Beyrut 1417/1996, ss. 58-59; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III/298.

¹⁴ Muhammad Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, C. I, Yeni Şafak Yayınları, Ankara 2003, ss. 47-48.

¹⁵ Ayrıca ayrıntılı bilgi için bk. İsrail Balcı, *Siyerin Mekke Dönemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2022, ss. 117-121.

¹⁶ Bünyamin Erul, "Varaka b. Nevfel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 517-518.

¹⁷ Balcı, *Siyerin Mekke Dönemi*, s. 175.

¹⁸ Taberî, *et-Târîh*, II/311.

¹⁹ Kureys, 106/1-4.

gönderdi. Bu da bize vahiy öncesinde Habeşistan hakkında bilgi sahibi olduğunu gösterir. Hatta Hamidullah Hz. Muhammed'in Peygamberlik öncesi deniz yoluyla Habeşistan'a en az bir defa gitmiş olabileceğinden bahseder.²⁰

Doğrudan isim zikredilmese de, Hz. Muhammed'in İslam'ı tebliğ bağlamında Hristiyanla karşılaşmış olabileceğini varsaymak mümkündür. Örneğin, İslam'ı yaymak için hac mevsiminde Mekke ve yakın çevresinde kurulan panayırlara katılır ve İslam'ı tebliğ ederdi. Bu panayırlarda Hz. Muhammed'in Hristiyanlarla karşılaştığı kaynaklarda geçmektedir.²¹ Hicretten sonra ise bu karşılaşmalar daha da arttı. Hicri 8. yılda Hristiyanlık'ın merkezi sayılan Bizans'ın hakimiyetindeki Arap kabilelerine karşı Mûte seferi²² düzenlendi.²³ Hz. Muhammed bir yıl sonra hristiyanlara karşı Tebük seferine çıktı.²⁴ Hristiyanlar ile böylesine yoğun etkileşimin olduğu bir dönemde Hz. Muhammed Necranlı Hristiyanlar ile de muhatap olmuştur. Fakat bu karşılaşma daha çok bireysel ilişki düzeyinde bir mahiyet arz eder. Bazı kaynaklar menşei ile ilgili bilgiler hakkında tartışmalı rivayetler olmakla birlikte Mekke döneminde Hz. Muhammed'in Necranlı bir isimle muhatap olduğundan bahseder. İddiaya göre Hz. Muhammed Necran'dan geldiği iddia edilen Kus b. Sâide'nin Ukâz panayırında verdiği hutbeyi dinlemiş ve hayli de etkilenmiştir.²⁵ Tevhid muhtevalı bu konuşmayı ilgiyle dinlediğine dair bazı iddialar vardır. Hatta nübüvvetten sonra onun öldüğünü öğrendiği zaman "Allah Kus'a

²⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/30.

²¹ Sönmez, "Necrân'da Hristiyanlık", s. 133.

²² Sözlükte "gece yolculuğu yapmak veya yaptırmak, geceleyin yola çıkmak" anlamında kullanılan seriyye kavramı, Hz. Muhammed'in kendisinin katılmayıp küçük birlikler halinde gönderdiği askeri seferlere verilen genel isim. İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luğa*, nşr. Remzî Munîr Balebekkî, C. II. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1408/1987, s.725. Ayrıca bk. Serdar Özdemir, "Seriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 565-566.

²³ İbn Hibbân, *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, I/317-318.

²⁴ Hüseyin Algül, "Mûte Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 385.

²⁵ Kaynaklarda Kus b. Sâide'nin menşei ile ilgili tartışmalı bilgiler vardır. Necrân çevresindeki İyâd kabilesine mensuptur. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakta, ancak kaynaklarda iyi bir hatip ve şair olduğu geçmektedir. Hanîfler arasında zikredilen Kus b. Sâide'nin Ukâz panayırında verdiği hutbeyi Hz. Muhammed'in dinlediği kaynaklarda geçmektedir. Cahiliye Arapları içerisinde Allah inancı, öldükten sonra dirilme, ibadet yapmaya çağırıp putlardan uzak duran bir akideye sahipti. Kus b. Sâide'nin çok iyi şiir okuyup, belâgat sahibi olduğundan dolayı kendisinin "Necrân papazı gibi belâgat sahibi" denilerek örnek getirilmesinden dolayı da yanlışlıkla Necrânlı bir hristiyan rahibi olduğu sanılmıştır. Bk. Mehmet Ali Kapar, "Kus b. Sâide", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 460.

rahmet eylesin, kıyamet gününde onun ayrı bir ümmet halinde diriltileceğini umarım” dediği rivayet edilmektedir.²⁶

İbn İshak'ın naklettiği bir rivayette Mekke dönemindeyken takriben yirmi kişilik bir Habeşli grubun Hz. Muhammed'le görüştüğü iddiasına yer verilmiştir. Grup üyeleri Hz. Muhammed'den İslam'ın esasları ve Kur'an-ı Kerim'den ayetler dinledikten sonra Hz. Muhammed'in peygamberliğini doğruladığı ve kendi kitaplarında anlatılan peygamberin geldiğini anladıkları iddia edilmiştir. Anılan heyetin Necran'lı olduğuna dair yorumlara da rastlanmaktadır.²⁷

Mekke döneminde Hz. Muhammed'in Hristiyanlarla karşılaşması daha çok kişisel düzeydedir ve sınırlıdır. Medine döneminde özellikle de Mekkeli müşriklerle Hicri 6. yılda yapılan Hudeybiye Antlaşması'nın ardından Hz. Muhammed dikkatini farklı topluluk ve devletlere yöneltti. Hudeybiye antlaşmasının oluşturduğu güvenlik ortamında birçok devlet başkanı ve yerel idareciye mektup gönderdiği ve bunların arasında Hristiyan idarecilerin de bulunduğu rivayet edilmiştir. Taberî'nin tarihinde hicretin 6. yılında İslam'a davet için sekiz elçi gönderildiğinden bahsedilmiştir. Söz konusu elçilerden Hatib b. Ebi Beltea Mısır'ın Kıptı idarecisi Mukavkis'a, Amr b. Ümeyye ed-Damri Habeş Kralı Necaşi'ye, Dahiyeye b. Haliefe ise Bizans Kayseri Herakleios'a gönderildi. Bu yöneticilerin hepsi Hristiyan dinine mensuptur ve bu sekiz mektuptan dördünün Hristiyan yöneticilere gönderildiği anlamına gelmektedir.²⁸ Yine bu dönemde Hz. Muhammed'in mektup gönderdiği topluluklar dışında Medine'ye gelip İslam dini hakkında bilgi edindikten sonra müslüman olan bazı hristiyanlardan da söz edilmektedir. Adnânîler'den Rebîa kabilesinin Abdülkays koluna mensup olan Cârûd b. Muallâ, hem kabilesinin reisi hem de hristiyandı. Hicri 10. (631) yılda Hz. Muhammed'in yanına gelerek İslam dinine girdi ve Hz. Muhammed tarafından kabilesine emir tayin edildi. Sonrasında ise Cârûd'un davetiyle tüm kabile İslam dinini kabul etti.²⁹ Hz. Muhammed'in hayatına bakıldığında peygamberlik öncesi, Mekke dönemi ve Medine dönemlerinde birçok farklı Hristiyan grubuyla karşılaştığı görülmektedir. Bu karşılaşmalara bakıldığında doğrudan, dolaylı, bireysel ve kitlesel düzeyde birçok karşılaşma

²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III/299-230.

²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III/82.

²⁸ Taberî, *et-Târih*, II/644-645.

²⁹ İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *Esmâ'ul-Muğtalîn min'l-Eşrâf fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm*, nşr. Seyyid Kisrevî b. Hasen, C. I, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, b.y. 2001, s.95; Taberî, *et-Târih*, III/301; Ayrıca bk. Ahmet Önkal, "Cârûd b. Muallâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 160.

yaşandı. Arap Yarımadasında ve civar bölgelerdeki Hristiyan nüfusa bakıldığında bu yoğun etkileşime şaşırılmamak gerekir.

2.3. Hz. Muhammed Döneminde Necranlı Hristiyanlarla İlişkiler

Hz. Muhammed Medine'ye hicret ettiğinde şehrin sosyolojisine uygun şekilde farklı grupların barış içerisinde ve güvenle yaşamalarına imkan sağlayacak bir siyasî düzen kurmaya çalışmıştır. Medine sözleşmesi olarak anılan metin savaş yapmadan hem kendi halkını güvence altına almak hem de karşı tarafa güven vermek için atılan önemli bir adımdır.³⁰ Medine'de bir siyasal düzen kurarken şehrin güvenliği, adalet ve insan hakları gibi kriterleri referans almıştır.³¹

Medine sözleşmesiyle birlikte yeni kurulan devletin yasal düzeni belirlenmekteydi. Ancak bu yasal düzen eskiden beri devam eden kabilecilik anlayışı ya da feodalite, toplumdaki insanları sınıflandıran bir sistem değildi. Aksine bir siyasal düzeni esas alıp yahudi, hristiyan, müslüman ve müşrik toplulukların siyasi, dini, ekonomik ve idari liderliğini yürütmekteydi.³² Diğer bir ifadeyle “size emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder”³³ prensibi gereği, söz konusu yasal düzen liyakat, adalet ve işi ehline verme hususuna önem veren bir karaktere sahipti. Hz. Muhammed kurduğu siyasal düzenin temellerini attıktan sonra civar kabilelerle dostluk ve saldırmazlık anlaşmaları yapmış, müteakiben çeşitli kabile liderleri ve komşu hükümdarlara İslâm'a davet mektupları göndererek tebliğ faaliyetlerinin kapsamını genişletmiştir. Gönderdiği mektuplar hemen karşılık bulmasa da, özellikle Mekke'nin fethinden sonra siyasal gücün artmasıyla birlikte davet alan almayan kabileler kendi siyasal geleceklerini dikkate alarak Medine'ye gelip bağlılık bildirme gereği duymuştur. Nitekim hicri 9. (631) yılda çok sayıda kabile temsilcisi Medine'ye geldiği için bu yıla “senetü'l-vüfûd” (heyetler/elçiler yılı) adı verilmiştir.³⁴ Özellikle Ehl-i Kitap ile ilişkiler bağlamında Kur'an'ın ilk nazil olan ayetlerine bakıldığında, onlara karşı daha yumuşak ve özenli bir üslup dikkat

³⁰ Mustafa Özkan, “Medine Vesikası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, ss. 212-215.

³¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/90-92.

³² Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi-İlk Dönem-*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, ss. 273-274.

³³ Nisa, 4/58.

³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II/ 559; Mustafa Fayda, “Senetü'l-Vüfûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 520.

çekmektedir.³⁵ Hz. Muhammed'in genel olarak Ehl-i Kitap'a karşı göstermiş olduğu özenli tutum onların antlaşma şartlarını bozması yahut arkadan müşrik gruplarıyla ittifak halinde olmalarından dolayı bozulduğu görülmektedir.³⁶

2.3.1. Necranlı Hristiyanlarla İlk Etkileşim

Necran'daki Hristiyanlardan önce Hz. Muhammed'in farklı dönemlerde Ehl-i Kitap'ın bu koluyla çeşitli temaslarının olduğu görülmektedir. Bu ilişkiler dönemsel olarak farklılık gösterse de özellikle Medine döneminden itibaren siyasal içeriklidir ve İslâm'a daveti de içine alan bir muhtevaya sahiptir.

Hz. Muhammed'in Necranlı heyetle ilişkilerinin hangi tarihte başladığı konusunda farklı görüşler bulunsa da, tarihi verilerden net bir sonuca ulaşabilmek mümkündür. Kimi rivayetlerde hicri 8-9 ve 10. yıllar gibi geniş bir tarih aralığı verilmekle beraber ilişkilerin hicri 9. yılda başladığını gösteren veriler daha ikna edicidir. İbn Kesir, Zührî isnadlı rivayete dayanarak ilişkilerin 9. yılda gerçekleştiği kanaatindedir. Zührî'nin yorumuna göre Necranlılar Hz. Muhammed'e cizye ödeyen ilk Ehl-i Kitap grubundandır. Cizye ayeti ise Mekke'nin fethi sonrasında nazil olmuştur. Bundan dolayı Necranlılar Hz. Muhammed'in yanına hicri dokuzuncu yılda gelmiş olmalıdırlar.³⁷ Hamidullah'a göre ise bu ilişkiler hicri 8-9. yıllara denk gelmektedir.³⁸

Günümüz siyer yazarlarından Balcı, Necran heyetiyle yapılan görüşmeyi farklı kaynaklardan kronolojik bağlantılarıyla detaylıca incelemektedir. Necran heyetiyle yapılan görüşmeler tarih kitaplarında o yıl içerisinde geçen olaylar içerisinde geçmekle birlikte net bir zaman aralığı verilmemektedir. Bazı tarih kitapları ise Necran heyetinin gelişinden bahsetmiş ama tarih vermemiştir. Balcı, tarihçilerin bu konuda çekimser davranmasının nedenini Necran heyetinin Âl-i İmrân sûresiyle ilişkilendirilmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Âl-i İmrân sûresi hicretin üçüncü yılında nazil olmuştur ancak heyetin geliş tarihi daha sonraki dönemlere denk gelmektedir. Şunu unutmamak gerekir ki Kur'ân'daki sûreler toplu bir şekilde nazil

³⁵ Bakara, 2/109; Âl-i İmrân, 3/64.

³⁶ Hz. Muhammed'in Yahudileri Medine'den sürgün etme olaylarına bakıldığında İslâm'a karşı yapılan davranışlarından veya antlaşmaları bozmalarından kaynaklanmaktadır. el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I/364; İbn Hibbân, *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, I/209-210.

³⁷ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Omer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (nşr. Muhammed Huseyn Şems ed-Din), C. II. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1419, s. 47; İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî, *El Kâmil fi't-Târih*, nşr. Umar Abdusselâm Tedmurî, C. II, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1417/1997, s.158.

³⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/619.

olmamıştır. Necran heyetiyle ilişkilendirilen ayetler sonraki dönemlerde nazil olmuştur. Necran halkının antlaşma sonrası cizye ödemeyi kabul ettikleri dikkate alındığı zaman heyetin geliş tarihinin fetihten sonra gerçekleştiği netlik kazanmaktadır. Hicri 10. yılda ise Hz. Muhammed'in Mekke'de hac farızasını yerine getirdiği düşünüldüğü zaman bu ihtimal çok mümkün gözükmemektedir. Balcı tarihçilerin bir kısmının tarih verme konusunda çekimser davrandığı görüşmede tarih kronolojisini detaylıca inceleyerek, olaylara farklı açılardan bakarak ve Şii kaynaklardan da veriler alarak hicri 9. yılın Zülhicce ayında heyetin geldiğine dair net bir tarihe ulaşmaktadır.³⁹

Bu karşılaşmaya vesile olan gelişme Hz. Muhammed'in İslam'a davet için gönderdiği mektuplardır. Rivayetlere bakılırsa Hz. Muhammed Tebûk seferi dönüşünde Necran halkına hitaben bir mektup göndermiş ve akabinde buradan bir heyet Medine'ye gelip görüşme gerçekleşmiştir. Bazı kaynaklarda Hz. Muhammed'in Necran Hristiyanlarına gönderdiği mektuba atıf yapılmış, ancak metin verilmemiştir. Bazı kaynaklarda ise mektup metnine de yer verilmiştir. İbn Kesir'in eserinde mektubun muhtevası şu içerikle sunulmuştur;

İbrahim, İshak ve Yakub'un Rabbi olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Rasûlü olan Muhammed'den, Necran piskoposuyla Necran ahalisine. İbrahim, İshak ve Yakub'un Allah'ına hamdettikten sonra sizi kullara kulluk etmekten Allah'a kulluk etmeye, kulların dostluk ve himayesinden Allah'ın dostluk ve himayesine davet ediyorum. Eğer bunu da kabul etmezseniz cizye vermeyi kabul edin. Eğer bunu da kabul etmezseniz o zaman benimle savaşmaya hazırlanın. Vesselam.⁴⁰

Hamidullah'ın eserine bakıldığında ise mektup kısmen farklı içerikle karşımıza çıkmakla birlikte verilmek istenilen mesajın aynı olduğunu görmekteyiz.⁴¹ Mektup İbn Kesir'in tarih kitabında ve Hamidullah'ın eserinde küçük de olsa farklı içeriklerle karşımıza çıkmaktadır. Ancak genel bütünlüğe bakıldığında verilmek istenen mesaj ortaktır. Eski inançları bırakıp Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in

³⁹ İsrail Balcı, *Vahyin Gölgesinde Siyer Medine Dönemi*, C. XI, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2022, ss. 322-325.

⁴⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII/263; el-Ya'kûbî, Ebû Ya'kûb Ahmed b. İshâk, *et-Târih*, s. 137.

⁴¹ Hamidullah, *El-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s. 194.

O'nun elçisi olduğuna çağrı yapılmaktadır. Hz. Muhammed ve Hz. Ömer döneminde yapılan antlaşmalar ve mektuplar birçok farklı klasik kaynaklarda geçmektedir.⁴²

İbn Kayyim el-Cevziyye de aynı mektuba atıf yapmış, ancak yazının başında yer alan “İbrahim, İshak ve Yakup'un Rabbi olan Allah'ın adıyla” ifadesinin sahih olmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca diğer krallara gönderilen mektupların besmele ile başlaması ve yaratılmış olana, layık olduğundan fazla değer verilmemesi gerektiğini belirterek mektubun sahihliğini sorgulamıştır.⁴³ İslam tarih yazıcılığının başlaması, ilimlerin tasnifi ve ilk İslam tarihi kaynaklarının yazımına bakıldığında, bu dönemin tarihi yaklaşık yarım asır sonra yazılmaya başlandı. Bundan dolayı bazı nakilcilerin Arap dilbilgisinde bulunan gerekli kurallara uyararak, bazı sözcükleri değiştirmiş olma ihtimalleri söz konusudur.⁴⁴ Hadis rivayetlerinde de *lafzî* ve *mütevâtir* hadisin az olduğu görülmektedir. Rivayet yoluyla aktarılan bilgilerin birebir aktarılması ihtimal dışı gözükmemektedir.

Hz. Muhammed'in İslam'a davet için göndermiş olduğu mektuplara farklı şekillerde karşılık veren kabileler oldu.⁴⁵ Birçoğu duyarsız kalmış, ancak bunların hemen hepsi Hz. Muhammed'in güçlenmesinden sonra Medine'ye gelip boyun bükümüştür. Davet alan Necranlılar ilk önce aralarında istişare yaptıktan sonra içlerinden bilginlerin ve halktan insanların bulunduğu bir heyeti Medine'ye göndererek olayın aydınlatılmasına karar vermişlerdir. İddialara göre Necran halkına gönderilen mektubu Muğîre b. Şu'be kaleme almıştır. Hatta onun gönderildiği bile iddia edilmiştir.⁴⁶ Hz. Muhammed genelde elçi olarak gönderilen kişilerin o yöreyi biliyor olmasına dikkat ederdi. Taifli olan Muğîre b. Şu'be'nin gönderilmesi bu anlamda bir tesadüf değildir.⁴⁷

⁴² Omer b. Şebbe, Ebû Zeyd Omer b. Şebbe en-Numeyrî, *Târîhu'l-Medîne*, nşr. Alî Muhammed Dendel, Yâsin Sa'du'd-Dîn Beyân, C. I, Dârul-Kutubi'l-İlmîyye, 1417/1996, ss. 310-311; el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, I/72;

⁴³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Fıkhu's-Siyre*, çev. Hanefî Akın, Karınca&Polen Yayınları, İstanbul 2016, s. 708.

⁴⁴ Hamidullah, *El-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s. 19.

⁴⁵ Riaz Ahmad Saeed, “Muslim-Christian Relations in the Era of Prophet Muhammad: Review of Najrân Delegation's Case in Modern Context.” *Al-Milal: Journal of Religion and Thought* 1.2 (2019): 17-37.

⁴⁶ Ömer Aktaş, *Muğîre b. Şu'be'nin Hayatı ve Kişiliği*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sivas 2018, ss 93-94.

⁴⁷ İrfan Aycan, “Muğîre b. Şu'be”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 43.

İddiaya göre Muğîre b. Şu‘be Necran’a gittiği zaman, Hristiyanlar ona kitabınızda ‘*yâ uhte Hârûne!*’⁴⁸ açıklaması yer almaktadır. Oysa Hz. Musa ile Hz. İsa arasında uzunca bir süre geçmedi mi? sorusu üzerine, konu hakkında bigisi olmayan Muğîre b. Şu‘be’nin cevap veremediği ve Medine’ye dönünce Hz. Muhammed’e yaşadığı diyalogu aktarmaktadır. Bunun üzerine Hz. Muhammed Muğîre’ye olayın nedenini şu şekilde açıklar; Hz. Meryem zamanındaki insanlar, kendilerinden önce geçmiş önemli kimselerin ve peygamberlerin isimlerini çocuklarına koyarlardı. Hz. Meryem zamanındaki Harun ve Hz. Musa’nın kardeşi olan Harun farklı kişilerdir. Aslında problem gibi görülen olay bir isim benzeşmesinden ibarettir.⁴⁹ İlk karşılaşmada farklı ayrıntılar da yaşanmış olma ihtimali olsa da hadis ve İslam tarihi kaynaklarında bu olay ayrıntılı bir şekilde geçmektedir. Genel kabule göre bu görüşme Necranlı Hristiyanlarla ilk karşılaşmadır. Necranlı Hristiyanların Muğîre b. Şu‘be ile görüşmesine bakıldığında, aralarında resmi bir karşılaşma olmasa da Necranlı Hristiyanların İslam ile ilgili duyumları olduğunu görüyoruz. Aynı bölgede yaşayan ve aynı zamanda ticari etkileşimin yoğun olduğu bir dönemde İslam’ın varlığından haberdar olmaları gayet tabi bir olasılıktır.

Necranlı hristiyanlar aldıkları davet üzerine işin mahiyetini anlamak için Medine’ye bir grup heyet gönderdi. Bazı kaynaklar bunların sadece ileri gelenlerinden üç kişi, bazı kaynaklar sayı bildirmeyip içlerinden ileri gelenler ve halktan bir grubun Medine’ye gönderildiklerinden bahsederken⁵⁰ bazıları ise altmış kişilik binekli bir heyeti Medine’ye gönderdiklerinden bahsederek ayrıntı verir.⁵¹ Bu altmış kişilik grup içerisinde yirmi veya on dört kişinin Necran’daki kabilelerin ileri gelenleri olduğuna dair iddialar vardır. Necran heyetinin içerisinde kendi söz ve fikirlerine önem verdikleri topluluğun lideri ve fikir babası konumundaki ‘el-Akıb’ lakaplı adı Abdü’l-Mesîh bulunmaktaydı. O dönemde kervanların başkanı ve ihtiyaç sahipleri için önemli bir konumda olan ‘seyyid’ lakaplı el-Eyhem’in de olduğu kaynaklarda geçmektedir. Dini bir lider olarak, kiliselerin idarecisi olan Ebû Harise b. Alkame de bulunmaktaydı. Ebû Harise’nin dini lider olmasından dolayı Hristiyanlar arasında önemli bir konumu bulunmaktaydı. Hristiyanlık hakkında

⁴⁸ Meryem, 19/28.

⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü’l-Meğâzî* Hz. Peygamber ve Dört Hhalife, Ankara Okulu yayınları, Ankara 2019, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, II/121.

⁵⁰ İbnu’l-Esîr, *el Kâmil fi’t-Târih*, II/158.

⁵¹ Râzî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer et-Teymî, *Mefâtihu’l-Gayb*, C.VII, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, s.134; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VII/270.

kitapları rahatça okuyup, dinleri hakkında iyi bir bilgi sahibi olması Harise'nin dini otoritesini artırmaktaydı. Ayrıca Rum krallarının ona çok değer verip, maddi olarak önemli imkanlar sağlaması kabilesi arasında onu öne çıkaran etkenlerdendir.⁵² Necranlılar halktan kişileri yanlarına almakla birlikte dini, siyasi ve sosyal anlamda önemli mevkilerde olan kişilerle birlikte Hz. Muhammed'in yanına gittiler. İleride bu üç önemli liderin Hz. Muhammed ile bizzat görüşüp alınan kararlarda etkili olduğunu göreceğiz.

Necranlıların önemli bilgini ve papazı olan Haris b. Alkame ve kardeşi Kûrz b. Alkame arasında geçen konuşma bazı kaynaklarda şu şekilde bir anekdot olarak anlatılır: Ebû Harise Necran'dan Medine'ye giderken kardeşi Kûrz b. Alkame'nin Hz. Muhammed'i kast ederek "kahrolasıcı" demesi üzerine Ebû Harise'nin "sakın öyle deme o bizim beklediğimiz peygamberdir." dediği iddia edilmiştir. Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasını güçlendirmek için anlatılan peygamber bekletisinin örnek hikayelerindendir. Ancak Ebû Harise ve Kûrz b. Alkame'nin bunu bildikleri halde neden İslam dinini seçmedikleri sorusuna da Rum diyarlarından Ebû Harise'ye aktarılan finansal destekten ve verilen mevkiden vazgeçmek istemedikleri için İslam dinini seçmedikleri senaryolarından bahsedilmiştir. Bu olayın doğruluğu sorgulandığı zaman birçok soru işareti akla gelmektedir. İslam tarihi kitaplarına bakıldığında Hz. Muhammed'in Hristiyan ve Yahudiler tarafından beklenen nebî olduğu ve tüm özellikleriyle bilindiği gibi birçok rivayet bulunmaktadır. Oysa Hz. Muhammed'in muhatap olduğu Yahudi ve Hristiyanlar topluluklardan birkaç isim dışında hiçbirisi onun nebî olduğuna inanmamıştır. Aksine birçoğu Hz. Muhammed ile savaşmış veya arkasından müşriklerle birlikte olup Hz. Muhammed'in arkasından iş çevirmişlerdi. Kanaatimize göre beklenen nebî iddiaları Hz. Muhammed'in nübüvvetinin delili olarak müslümanlar tarafından kurgulanmış asılsız hikâyelerdir. Zira hem Yahudilikte hem de Hristiyan öğretilerde nübüvvet kurumu kapanmıştır. İddialar arasında Necran heyetinde yer alan Kürz'ün İslam dinine girdiğinden bahsedilir ve müslüman olduktan sonra kardeşiyle arasında geçen yukarıdaki hikâyeyi anlattığı ileri sürülür.⁵³

⁵² Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (nşr. Ahmed Muhammed Şâkîr), C. VI, Muessesetu'r-Risâle, b.y. 1420/2000, s. 151; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VII/134; ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâymâz, *Târîhu'l-İslâm ve Vefâyâtü'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, nşr. Umer Abdusselam et-Tedmirî, C. II, el-Mektebetu'd-Tevfikîyye, Beyrut 1413/1993, s. 401.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VII/134.

Hız. Muhammed'in İslam dinine davet ve İslam'ı yayma girişimlerine bakıldığında, İslam dinine zorlama yoluna kesinlikle gidilmemiştir, ancak hakimiyeti altında bulundurduğu bölgeleri İslam hukukuyla yönetmiştir. Hız. Muhammed'in tebliğ hayatına bakıldığında ise tebliğ faaliyetini her zaman yumuşak bir üslupla yaptığı görülmektedir.⁵⁴ Bu durumu Hristiyan ve Yahudilere karşı göstermiş olduğu politikalarda da görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim'de Yahudi ve Hristiyanların dine davet edilirken ne şekilde davranıldığı şu ifadelerde yer almaktadır, "İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: "Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilahımız ve sizin ilahınız birdir (aynı ilahdır). Biz sadece ona teslim olmuş kimseleriz."⁵⁵ Ehl-i Kitap özelindeki bu ayetten ve genel tebliğ ayetlerinden anlaşıldığı üzere Hız. Muhammed'in dini tebliğ ederken yumuşak davrandığı görülmektedir.

2.3.2. Necran Heyetinin Medine'ye Gelişi

Hız. Muhammed Medine'ye hicret edince buradaki yahudilerden destek göreceği beklentisindeydi. Kısa süre içinde yahudilerden destek gelmeyeceğini görünce yavaş yavaş yollar ayrıldı. Uhud mağlubiyetiyle beraber peş peşe gelen birtakım talihsiz hadiselerle Medine'de sıkıntılı bir dönem yaşadı. Nihayet Hendek savaşından sonra giderek gücünü artırdı ve tekrar Kureys'e yönelerek onlarla anlaşma yollarını aradı. Bu amaçla 628 yılının hac ayında sadece Kâbe'yi ziyaret etmek için yola çıktığını göstermek amacıyla silahsız bir şekilde Mekke'ye girmek istedi. Bu girişimi Hudeybiye'de müşrikler tarafından durduruldu ve varılan mutabakat ile ziyaretin ertesi yıla bırakılması kararlaştırıldı. Bu safahattan sonra siyasî konumunu iyice güçlendiren Hız. Muhammed, sağlanan barış ortamından da yararlanarak civardaki kabilelere mektuplar gönderdi ve aynı zamanda Medine'nin kuzeyindeki Hayber'in fethini gerçekleştirdi. Hudeybiye anlaşması üzerinden henüz iki yıl bile geçmemişken, Kureys'in anlaşmayı ihlal etmesini savaş sebebi saydı ve Mekke üzerine yürüyüp şehri fethetti. Bu başarıları üzerine daha önce İslâm'a davet mektupları gönderdiği birçok kabile Medine'ye heyetler gönderip bağlılık bildirdi. Onları davet gönderilmemiş olan kabileler de izledi. Rivayetlere bakılırsa Tebûk seferi dönüşünde Hız. Muhammed Necran bölgesindeki Hristiyanlara da bir davet mektubu gönderdi. Aldıkları davet üzerine Necran bölgesindeki Hristiyanlar bir heyetle

⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/159.

⁵⁵ Ankebût 29/46

Medine'ye gelip onunla görüşme yaptı. Rivayetlere göre takriben altmış kişilik bir heyet Medine'ye gelip Hz. Muhammed ile görüşme yapmıştır.⁵⁶

Necran heyetiyle yapılan görüşmeye dair birçok detay aktarılmıştır. Heyet üyeleri kalabalık olsa da, görüşmeyi Abdü'l-Mesîh, Eyhem ve Ebû Harise b. Alkame gibi isimlerin yürüttüğü ve sözcü olarak onların görev aldığı söylenir.⁵⁷ Bazı kaynaklarda ise Hz. Muhammed'e Necranlı iki rahibin geldiğinden bahsedilmektedir.⁵⁸ Hz. Muhammed onları İslam'a davet etmiş ve Al-i İmran suresinden bazı ayetler okumuştur. Görüşme safahatında bazı ayetlerin nazil olduğu söylenir. Bunların birisinde şu açıklamalar yer almaktadır: De ki: 'Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin.' Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: 'Şahit olun, biz Müslümanlarız.'⁵⁹

Âl-i İmrân kelimesi 'İmrân Ailesi' anlamında Hz. Meryem'in babası İmrân b. Mâtân'a nispet edilmiştir. Sureye bu ismin verilmesinin sebebi İmran ailesinin faziletlerini anlatmasından dolayıdır.⁶⁰ Klasik tefsir kaynaklarına bakıldığında Âl-i İmrân süresinin ilk ayetlerinin Necranlı Hristiyanlarla konuşma süresi içerisinde nazil olduğu hakkında görüş birliği olmakla birlikte hangi ayetlerin bu olay sırasında aynı yazılmalıdırgöre sûrenin başından mübahale ayetine (3/61) kadar olan bölüm Hristiyanlar hakkındadır.⁶¹ İbn-i Kesîr, tefsirinde seksen üçüncü ayete kadar olan kısmın Necran Heyeti hakkında nazil olduğunu bildirilmiştir.⁶² Yine başka bir rivayete göre sûrenin başından seksen küsur ayetin onlar hakkında nazil olduğu iddia edilmiştir. Hamidullah, bu sûrenin ilk seksen dokuz ayetinin Necranlı Hristiyanlarla Hz Muhammed arasındaki ilişkinin canlı bir örneği olduğundan bahseder.⁶³ İlk tefsircilerden Mukatil b Süleyman ise ilk inen ayetlerin Yahudiler hakkında nazil olduğunu belirtir.⁶⁴ Âl-i İmrân süresinin kaç ayetinin Necranlı Hristiyanlar hakkında inmiş olduğu tartışmalı bir konu olmuş olsa da surenin bir kısım ayetlerinin bu

⁵⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II/402; ayrıca bk. İsrail Balcı, *Hz. Ömer Döneminde Diplomasi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, s. 57.

⁵⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII/271.

⁵⁸ Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Futûhu'l-Buldân*, C. I, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 1988, s. 71.

⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/64.

⁶⁰ Balcı, *Vahyin Gölgesinde Siyer Medine Dönemi*, XI/337.

⁶¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VII/134.

⁶² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, II/3.

⁶³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/620.

⁶⁴ Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, nşr. Abdullâh Mahmûd Şehâte, C. I, Beyrut 1423/2002, s.261.

karşılaşma esnasında nazil olduğu konusunda bir ittifak vardır. Âl-i İmrân sûresinin Necranlı Hristiyanlar özelinde nazil olduğunu aktaran birçok rivayet bulunsa da aslında Kur'an'ın geneline bakıldığında Hz. İsa'nın tanrı olmadığı, teslis inancağlarının hak olmadığı ve Hz. İsa'nın bir beşer olduğunu vurgulayan ayetler farklı surelerde geçmektedir.⁶⁵

Bazı kaynaklarda Hz. Muhammed ile Hristiyanların konuşması aktarılırken Hz. Muhammed'in sorulara cevap vermek için Allah'tan emir almadıkça onlara cevap vermekte acele etmediği ve bu görüşme esnasında Âl-i İmrân sûresinin birçok ayetinin nazil olduğu aktarılmaktadır. Âl-i İmrân sûresinin ilk ayetleri incelendiğinde Hristiyanlık ile ilgili birçok soruya cevap niteliği taşıdığı görülmektedir. Hamidullah ilk ayetlerin değerlendirmesini yaparken Hz. Muhammed ile Necranlı Hristiyanlar arasındaki yaşanmışlığın ve tartışmaların canlı örneği olarak yorumlamaktadır.⁶⁶

İddiaya göre Hristiyan heyet ibadet vakti gelince ibadetlerini mescitte eda etmek istediler. Ancak bazı sahabîlerin karşı çıkması üzerine konu Hz. Muhammed'e iletilince onların mescitte ibadet etmelerine mücade etmiştir. Hristiyanlar doğu yönüne yönelerek kendilerine özgü ibadetlerini yaptıktan sonra Hz. Muhammed ile bir dizi teolojik tartışmaya girmişlerdir.⁶⁷ Hz. Muhammed ile rahat bir şekilde dini konularda tartışabilmeleri ve özellikle mescidi boşaltıp onların ibadet etmelerine izin vermesi, Hz. Muhammed'in hoşgörülü yaklaşımının örnekleri olarak yorumlanabilir.

Bir rivayete göre Hz. Muhammed'in Necran heyetiyle görüşmesi sırasında Medine'deki Yahudi alimlerinden bir grup konuşmaya dahil olmuştur.⁶⁸ Âl-i İmrân suresinde de Yahudiler'den ve genel olarak Ehl-i Kitap'tan da bahsedilmektedir. Surenin ilk ayetlerinde şu mesajlar yer almaktadır: “Elif Lâm Mîm. Allah, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. Diridir, kayyumdur.”⁶⁹

Görüşmeler sırasında tartışmaya neden olan temel konulardan birisinin müteşabih meselesi olduğu ve bunun surenin yedinci ayetine de yansıdığı rivayet edilir. Hristiyanlar teslis inançları gereği Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu ve tanrısal özelliğinin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.⁷⁰ Onun tanrısal yönünün referansı

⁶⁵ Nisâ, 4/171.

⁶⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/620.

⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII/271; ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, II/401.

⁶⁸ el-Beydâvî, Ebû Sa'îd Abdullâh b. Omer el-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, nşr. Muhammed Abdurrahman el-Meraşlî, C. I, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1418H, s. 101.

⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/1-2.

⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI/150.

olarak ölüleri diriltmesi, körleri iyileştirmesi, alaca hastalığını ve diğer hastalıkları iyileştirmesi gibi insan üstü mucizeleri delil getirmişlerdir. Hz. İsa'nın babası olmadığından dolayı benzetme yoluna giderek “herkesin babası var İsa'nın yoksa o zaman Tanrı'nın oğludur” diyerek yeni anlamlar yüklemekteydiler. Üçün üçüncüsü olduğu iddiasına ise Kur'an'daki “biz” ifadesini delil göstermişlerdir. Tanrı tek ise neden biz yaptık, biz kıldık gibi çoğul ifadeler kullanıp tek kişi zamiri olan ‘ben’ ifadesini kullanmadığını ileri sürmüşler ve teslisi savunmuşlardır.⁷¹ Heyette bulunan es-Seyyid ve el-Akiblerin de ‘Biz İsa'nın, bizatihi Allah olduğuna tanıklık ediyoruz’ dedikleri iddia edilmiştir.⁷² İddiaya göre heyet üyeleri Hz. İsa'nın tanrısal yönünün kabul edilmesi durumunda İslam'ı kabul edeceklerini söylemişlerdir.⁷³

Hz. İsa'nın Tanrı'nın çocuğu olduğu iddiasıyla, Yahudilerin “Üzeyr Allah'ın oğludur” iddiaları vahye de yansımış ve bu anlayışları yerilmiştir. Bu konu Tevbe suresinin 30-32. ayetlerinde şöyle ifade edilmiştir:

Yahudiler, ‘Üzeyr, Allah'ın oğludur’ dediler. Hristiyanlar ise, ‘İsa Mesih, Allah'ın oğludur’ dediler. Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar! (Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (Hristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa, bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.⁷⁴

Hz. İsa'nın tanrısal yönünün olduğunu ileri süren Hristiyan heyetin iddialarına karşı Hz. Muhammed onlara, onun da kendileri gibi bir beşer olduğunu vurgulayıp Allah'ın birliğini, ondan başka ilah bulunmadığını bildirmiş ve onları İslam'a davet etmiştir. Bu teklif üzerine Necranlı rahipler “Biz, senden önce Müslüman olduk” diye karşılık verip itirazlar sıralayınca, Hz. Peygamber onlara: “Yalan söylediniz, sizi İslamiyet'i kabul etmekten üç şey alıkoymaktadır. Bunlar, domuz eti yemeniz, haça tapmanız ve Allah'ın oğlu olduğunu söylemenizdir” diye cevap verdi.⁷⁵ Necranlı Hristiyanların bir amacı da asıl inanan kendileri olduğunu

⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VII/134.

⁷² Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, I/262.

⁷³ Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, I/280.

⁷⁴ Tevbe süresi, 9/30-31.

⁷⁵ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, I/71; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI/153; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VII/134. İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 115.

ispat etmek ve Hz. Muhammed'i kendi inançlarına davet etmektir. Onların bu ifadeleri Bakara sûresinde şu şekilde geçmektedir: “(Yahudiler) Yahudi olun ve (Hristiyanlar da) Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız” dediler.⁷⁶

Malum olduğu üzere birçok ayette tevhide vurgu yapılmış, Yüce Allah'ın eşi ve benzerinin olmadığına değinilmiştir. Âl-i İmrân sûresinin ilk ayetleri de Hristiyanlığın teslis inancına karşı bir reddiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayetlerde Allah'ın *el-hay* ve *el-kayyum* sıfatlarına⁷⁷ vurgu yapılarak O'na asla bir çocuk isnat edilemeyeceğine dikkat çekilmektedir. Yine bir görüşe göre Allah'ın bu sıfatlarla devamlı baki olacağı, ölümün yaratılanlar için olduğuna vurgu yapıp ölümlü olan bir kimsenin Tanrı olamayacağı mesajı verilmiştir. Böylece Hristiyanların tanrı inançlarındaki çelişkiye vurgu yapılmıştır.⁷⁸ Âl-i İmrân sûresinde Hristiyanların iddia ve inançlarına cevap verilmektedir. Yine Bakara sûresinde de yahudi ve hristiyanların tevhide aykırı olan iddialarına cevap verilmiş ve kesin bir dille reddedilmiştir.⁷⁹

Hz. İsa'nın ilah olduğu iddialarına karşı, Hz. Muhammed onun doğum, ölüm, yeme ve içme gibi birçok insani özelliklerini hatırlatmış, Allah'ın bunlardan münezzehe olduğuna dikkat çekerek onun ilah olamayacağını ileri sürmüştür. Ayrıca ölümüne bile engel olamayan varlığın ilah olamayacağını vurgulamıştır. İddiaya göre müzakereler sırasında heyet üyeleri “Hristiyanların Hz. İsa'yı, Yahudilerin de 'Uzeyr'i rabb edindikleri gibi, sen de bizim seni rab edinmemizi mi istiyorsun?” diye sormuş, Hz. Muhammed onlara “Allah'tan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸⁰ ayeti ile karşılık vermiş ve Allah'tan başka ilah olmadığına vurgu yapılmıştır. Ayrıca “O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır.”⁸¹ ayetleriyle muhataplarını uyarmıştır. Böylece inandıkları İncil ve Tevrat'tan örnek vererek okuduğu ayetlerin de onları

⁷⁶ Bakara, 2/135.

⁷⁷ el hay: daima diri olan, devamlı baki olan, ölümün yaratılanlar için geçerli olduğu halde kendisinde bulunmayan. El-kayyum: Her varlığı rızıklandırarak dilediği şekilde bozma, değiştirme, artırma ve eksiltme yapmak süretiyle sevk ve idare eden, yarattıkları gibi değişmeyen, bir yerden ayrılmayı diğer yere gitmeyen. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI/155-157; Katâde ise el- Hayy kelimesini, “ölümsüz, diri olan”; el kayyûm kelimesini ise, “mahlûkatın işlerini, ecellerini ve rızıklarını tedbir eden, yöneten” diye tefsir etmiştir. Yaratıcının el-hayyul kayyum olması gerekir Hz. İsa da ölümlü olduğundan dolayı Tanrı değildir. Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VII/136.

⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI/156.

⁷⁹ Bakara, 2/139-140.

⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/6.

⁸¹ Âl-i İmrân, 3/3-4.

tasdik ettiğini anlatmaya çalışmıştır. Taberî ayette geçen hak ile batılı ayıran anlamındaki ‘Furkan’ kelimesini Hz. İsa hakkındaki iddialarına cevap olduğunu ileri sürmüştür.⁸²

Yukarıda da işaret edildiği üzere Âl-i İmrân sûresinde ayrıca müteşabih konusuna işaret edilmiş ve şu açıklama yapılmıştır: “Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir.”⁸³ Kalplerinde eğrilik olanlardan kastın Yahudiler olduğu iddia edildiği gibi, ölümden sonra dirilmeyi inkar eden müşrikler hakkında nazil olduğuna dair yorumlar da yapılmıştır. Ayrıca bu açıklamanın Necranlı Hristiyanlarla ilgili olduğu da ileri sürülmüştür. Bir yoruma göre bu ayet, Necranlı Hristiyanların Hz. Muhammed’e “Sen, İsa’nın Allah’ın sözü ve ruhu olduğuna inanıyor musun?” sorusuna ‘Evet’ cevabı vermesi ve bunu kendi anlayışlarına göre yorumlayarak içlerindeki eğrilik ve fesatlıktan dolayı Hristiyanlar ‘senin bu sözün bizim için yeterlidir’ demeleri üzerine nazil oldu.⁸⁴ Taberî’ye göre ise bu ayet Hz. Muhammed ile tartışmaya giren kişiler hakkında nazil olmuştur. Bu tartışma Hz. İsa hakkında veya Hz. Muhammed’in ümmetinin ömrü hakkındadır yorumunda bulunmuştur. Sonuç olarak Taberî’nin de söylediği gibi her ne kadar ayet özelde Hristiyanlar hakkında nazil olmuş olsa da genelde tüm kalplerinde eğrilik olanları kapsamaktadır.⁸⁵

Bir iddiaya göre “Şüphesiz, inkar edenlere, ne malları, ne de evlatları Allah’a karşı hiçbir fayda sağlamaz. Onlar ateşin yakıtıdırlar.”⁸⁶ âyeti heyette yer alan Ebu Hârise b. Alkame hakkında nazil olmuştur. Daha önce açıkladığımız üzere Alkame Necran’dan Medine’ye gelirken kardeşiyle yaşamış olduğu olay ve “Ben onun gerçekten, Allah’ın Resulü olduğuna inanıyorum. Ama ne var ki bunu açıklarsam, Rûm krallar bana vermiş oldukları mal ve makamı geri alırlar.” sözü üzerine bu ayetin nazil olduğu ileri sürülmüştür.⁸⁷ Yine Âl-i İmrân sûresinde geçen “kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa

⁸² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI/162.

⁸³ Âl-i İmrân, 3/7.

⁸⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, VII/150; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI/186.

⁸⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI/196.

⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/10.

⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, VII/160.

asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır.”⁸⁸ ayeti de Alkame'nin gerçekleri bilip anlatmamasına sebep olan menfaatleri vurgulamak için nazil olmuş gibi sunulmuştur. İlgili ayetlerin Alkame hakkında nazil olduğu gibi iddialar ileri sürülmüşse de, bunların ayetlerin muhtevasına göre sebebi nüzul üretme gibi bir saikle üretilmiş olma ihtimali söz konusudur.

Âl-i İmrân sûresinde tartışmaya konu olan bir başka mesele ise Hz. İsa'nın annesine müjdelendiğine dair açıklamalardır. “Hani melekler şöyle demişti: Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih'dir. Dünyada da ahirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır.”⁸⁹ ifadeleri, Hz. İsa'nın babasız yaratıldığı ve tanrısal yönünün olduğunun delili olarak yorumlanmıştır.

Hristiyanlar Hz. Muhammed'in yanına geldiklerinde en önemli argümanlarından biri Hz. İsa'nın babasız olmasıydı. Hristiyan kutsal kitaplarında Hz. İsa'nın soyu, nesebi, hayatı gibi birçok ayrıntı geçmekle birlikte en çok mucizevi olan doğumu, ölümü ve çarmıha gerilmesi gibi olaylar ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Günümüzde Hristiyan kiliselerine bakıldığında da mucizevi olarak anlattıkları olayların ayrıntılı bir şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Luka İncili'nde Hz. İsa'nın doğumu şu ifadelerle anlatılır: “Mukaddes Ruh seni ziyaret edecek, yüceler yücesi Allah'ın kudreti seni saracak. Doğacak olan mukaddes bebek Allah'ın semavî oğlu diye çağrılacak.”⁹⁰ Bu ifadelerle Hz. İsa'nın babasının tanrı olduğunu iddia etmektedirler, ancak Hristiyanların bu iddialarına cevap olarak Âl-i İmrân suresinde şu açıklamalar yapılmıştır: “Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona ‘ol’ dedi. O da hemen oluverdi.”⁹¹ Nasıl ki Hz. Âdem annesi ve babası olmadan Allah'ın kudreti üzerine yaratılmış ise Hz. İsa'nın sadece babasız yaratılmış olması da şaşılacak bir olay değildir. Yine aynı şekilde Hz. Adem'in topraktan yaratılmasına vurgu yapılarak, bu şekilde ilk yaratmanın zorluğuna işaret edilmiş, Hz. Adem'in yaratılışı örnek verilerek aslında Allah'ın kudreti ve kuvveti gereği Hz. İsa'nın yaratılışından daha üstün ve fevkalade bir yaratılış örneğine dikkat çekilmiştir.

⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/13.

⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/45.

⁹⁰ Luka, 35.

⁹¹ Âl-i İmrân, 3/59.

Müteakip ayette geçen ‘el-hakku’ kelimesini Ebu Müslim şu şekilde yorumlamıştır: Hz. Meryem ve Hz. İsa hakkında anlatılanların Hristiyan ve Yahudilerin anlattığı gibi olmayıp doğrusu Kur’an’da geçtiği şekildedir. Hristiyanlar, “Hz. Meryem bir ilah doğurdu” demelerine karşı Yahudiler de Hz. Meryem’e iftira edip, Hz. İsa’yı Marangoz Yusuf’a nispet etmişlerdi.⁹² Yine Hz. İsa’nın yaratılışı Nisa sûresinde geçmektedir ve Necranlıların iddiaları farklı delillerle çürütülmektedir.⁹³

Değişik ayetlerde Hz. İsa hakkında bilgi verilmiş olsa da Âl-i İmrân sûresinin bir bölümünde Hz. İsa’nın hayatı hakkında ayrıntılı ve toplu şekilde açıklamalar yapılmıştır.⁹⁴ Yahudi ve Hristiyanların iddialarına bir cevap olarak Hz. İsa hakkındaki gerçeklik birçok ayette açıklanmaktadır. Onun mucizevi olarak yaratılışına bakıldığında, aslında İslâm’ın Hristiyan inancını en çok doğrulayan akide olduğunu söylemek gerekir. Kaldı ki, İslam’ın hem Yahudiliği hem de Hristiyanlığı tasdik ettiğini unutmamak gerekir. Kur’an Hristiyanların kendi inançlarında ve tarihi konularında bildikleri yanlışlara da dikkat çekmektedir.⁹⁵

Hz. Muhammed’e yöneltilen sorulara bakıldığında bazıları meraklarını gidermeyi bazıları ise müşkil duruma sokmayı hedeflediklerini söylemek mümkündür. Necranlı Hristiyanların Medine’ye gelmelerindeki amaç hem Hz. Muhammed’in nübüvvetinin iç yüzünü öğrenmek hem de kendi dinlerinin üstünlüklerini anlatmaktı. Hristiyanlık’ta Allah inancı vardı. Ancak bu inanç İslam akidesinin temel ilkelerine ters düşmekteydi. Bu Allah inancıyla birlikte peygamber inancını reddediyorlardı. Kur’an Hristiyanların inançlarındaki çarpıklıkları dile getirdiği gibi Allah ile birlikte peygambere inanılması gerektiğini de hatırlatmaktadır.⁹⁶ Taberî bu ayeti yorumlarken özelde Necran Hristiyanları hakkında nazil olduğunu ileri sürmüştür. Allah’ı sevdiğini iddia eden Necranlılara

⁹² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII/68.

⁹³ Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah’ın peygamberi, Meryem’e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah’a ve peygamberlerine iman edin, “(Allah) üçtür” demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah, ancak bir tek ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O’nundur. Vekil olarak Allah yeter. Bk; Nisa 4/171.

⁹⁴ Âl-i İmrân, 3/45-65.

⁹⁵ Âl-i İmrân, 3/66-68.

⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/31.

karşı Hz. Muhammed'i de sevmeleri ve ona tabi olmaları gerektiği, sadece bu yolla Allah'ı sevmiş olacakları uyarısı yapılmıştır.⁹⁷

2.3.3. Mübâhele

Necran heyetiyle yapılan görüşmedeki temel tartışma konularından birisi, Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu iddiasıdır. Rasûlullah onların itirazlarına ayetlerle karşı çıkmış olsa da, ısrarları üzerine onları Allah huzurunda kimin haklı olup olmadığı konusunda mübahaleye⁹⁸ (lanetleşmeye) davet etmiştir.⁹⁹ Mübahale konusunun Âl-i İmrân sûresinin 61. ayetine de konu olduğu ve bu tartışmaya değinildiğini hatırlatalım. İlgili ayette şu açıklamalar yer almaktadır: “Sana (gerekli) bilgi geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelimde, Allah'ın lânetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım.”¹⁰⁰

Hz. Muhammed'in kararlı tutumu üzerine, Hristiyan heyeti tereddüte düşmüş ve Hz. Muhammed'in doğru olması durumunda ilahi cezaya çarptırılacaklarından endişelenmişler ve dinlerini değiştirmeseler de onun belirleyeceği kaideleri kabul ederek geri adım atmışlardır. Hatta bu konuyu kendi aralarında konuşmak için süre istemişlerdir. Necran heyetinin kendi aralarındaki konuşma ile ilgili farklı iddialar aktarılmıştır. Taberî'nin naklettiği Huzeyfe el-Yeman isnadlı bir rivayete göre, Akib ve Seyyid ünvanı verilen iki kişi Hz. Muhammed'e gelip onunla mübâhele yapmak istemiş, fakat içlerinden biri diğerine onun peygamber olma ihtimalini düşünüp şayet peygamber ise başımıza musibet gelir ve soyumuz kesilir diye endişeye kapılmış, bu nedenle mübâheleye girilmemesini önermiştir.¹⁰¹ Farklı bir rivayete göre Necranlılar kendi aralarında münazara yapıp yalnız kalınca, fikir babaları olan Akib'e danışıp “Sen ne diyorsun?” diye sormuşlar, o da, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu

⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI/322-323.

⁹⁸ Sözlükte “yalancı ve zalim olana birlikte beddua etmek, lânetleşmek” manasındaki mübâhele kelimesi Âl-i İmrân 3/61'de geçmektedir. Bu ayete ‘mübâhele ayeti’ denmiştir. Bk; Mustafa Fayda, “Mübâhele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 423.

⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI/475; Modern dönemde yazılan siyer çalışmalarına bakıldığında bu olaya Tarık Ramazan'ın yer vermediğini görüyoruz. Bu görmezden gelmenin muhtemel nedenleri ile ilgili bir tartışma için bk. Mahan H. Mirza “A Delegation of Christians from Najrân Visits the Prophet Muhammad: Contemporary English Sirah Literature for a Western Audience.” *Islamic Studies* (2011): 159-170.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/61.

¹⁰¹ el-Buhârî, Ebu Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il, *el-Câmi'ul Musnedu's-Sahihu'l-Muhtasar*, nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsır, C. V, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut 1422H, s.171.

ifade ederek Hz. İsa hakkında kesin konuşmalarını delil göstermiş ve şu uyarıda bulunmuştur: “Allah'a yemin ederim ki bir topluluk bir peygamberle lanetleşirse, mutlaka helak olurlar. Ancak dininizde kalmak isterseniz, Hz. Muhammed ile sulh yapın, sonra ayrılın.”¹⁰²

Değişik rivayetlerde de Hz. Muhammed'in peygamber olup olmadığı konusunda emin olmadıkları ve bu nedenle riske girmek istemedikleri iddia edilmiştir. Bazı rivayetlerde ise Hz. Muhammed'in peygamber olduğundan hiç şüphe duymayan bir grubun onunla lanetleşmekten kaçındığı ileri sürülmüştür. Rivayetlerde türlü iddialar bulunsada, bunların çoğunun sonradan üretilmiş kurgusal iddialar olma ihtimali söz konusudur. Bütün veriler bir arada düşünülürse, Hristiyan heyetin mübahaleye yanaşmadığı, Hz. Muhammed'in gerçek nebî olabileceğini düşündüğü, bu nedenle endişeye kapıldığı ve geri adım atarak dinlerinde kalma koşuluyla anlaşma yapmak istediği anlaşılmaktadır.

Kimi iddialara göre Hz. Muhammed lanetleşmek için yanına torunları Hasan ve Hüseyin'i, kızı Fatıma'yı ve damadı Hz. Ali'yi¹⁰³ alarak Hristiyan heyetin karşısına çıktı. Hz. Muhammed'in bu şekilde ailesini alarak lanetleşmeye gittiği rivayetini Mısırlı yazar Muhammed Abduh Şiîlerin uydurmuş olduğu bir rivayet olarak görmektedir. Onun yorumuna göre bu ayetten maksat, Hz. İsa hakkında müslümanlarla hristiyanları topyekün mücadeleye girmesidir. Mübâhele'ye olan iştiraki sadece Ehl-i Beyt ile sınırlandırmamak gerekir.¹⁰⁴ Üstelik heyet üyeleri geldiği dönemde Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'le beraber hac için Mekke'ye gönderildiği detayı da aktarılmaktadır. Balcı bu konu hakkında heyetin 9. yılın Zülhicce ayı içerisinde geldikleri konusunda şüphe olmadığını belirterek Hz. Ali'nin isminin geçmesini isteyenlerin sonradan rivayete ekleme yapabilecekleri veya hac dönüşü heyete yetişmiş olabilecekleri ihtimalleri üzerinde durmaktadır.¹⁰⁵

Müfessir Râzî'nin naklettiği iddialara göre Necran heyeti karşılarında Hz. Muhammed ve ailesini heybetli bir şekilde görünce, piskoposları Hz. Muhammed ile

¹⁰² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII/71.

¹⁰³ Şiîler, Resûl-i Ekrem'in mübâhele âyetinde geçen “oğullarımız” a karşılık Hasan ve Hüseyin'i, “kadınlarımız” a karşılık Fâtıma'yı, kendimize karşılık Ali'yi alıp mübâhele için hristiyanların karşısına çıktığını ve bunun Ehl-i beyt'in faziletine delâlet ettiğini söylemişlerdir. Bu olayı hilafet için bir delil olarak sunmakla birlikte Necranlılar'ın mübâheleye davet edildiği günü bayram ilân etmişlerdir. Bk; Fayda, “Mübâhele”, 31/424.

¹⁰⁴ Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed'in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve mübâhele”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 2, 1975, s.149.

¹⁰⁵ Balcı, *Vahyin Gölgesinde Siyer Medine Dönemi*, XI/324-325.

lanetleşmeye girilmemesi gerektiğini, girilmesi durumunda helak olacaklarını ifade etmiş ve vazgeçmelerini sağlamıştır.¹⁰⁶ Bunun üzerine Necranlı Hristiyanlar Hz. Muhammed'in mübâhele teklifini kabul etmediler.

Heyet üyeleri geri adım atınca Rasûlullah Âl-i İmrân sûresinin 64. ayetini¹⁰⁷ okuyup tekrar onları İslâm'a davet etmiş, ancak din değiştirmeyi kabul etmemişlerdir.¹⁰⁸ Kimi yorumlarda bu ayetin Hristiyanlar kimi yorumlarda ise Medine çevresindeki Yahudiler hakkında nazil olduğu iddia edilmiştir. Taberî her ikisinin de Ehl-i Kitap olduğunu ve bu nedenle hem yahudilerin hem de hristiyanların kastedilmiş olabileceğini ileri sürmüştür.¹⁰⁹

Ayette geçen 'ortak söz' ile ilgili farklı iddialar dillendirilmiştir. Örneğin Ebul Âliye'ye göre 'la ilahe illallah' ifadesidir. Katâde'ye göre ise ortak sözden sonra zikredilen hususlardır.¹¹⁰ İşaret edilen ayetlerin mesajlarından da anlaşılacağı üzere Kur'an, yahudi ve hristiyanları İslam dinine davet ederken aralarında bulunan ortak inanç üzerine vurgu yapmıştır. Dahası Ehl-i Kitap'a karşı başlangıçta yumuşak bir üslup kullanılmıştır. Bununla birlikte iki tarafın da görüşlerinde ısrar etmeleri, özellikle Hristiyanların teslisi kabul etmeleri, Allah'a çocuk isnat etmeleri ve Hz. İsa'ya Tanrısal rol vermeleri nedeniyle yumuşak üslup sertleşmiş ve lanetleşme restine kadar varmıştır. Dahası bunlar yoldan çıkmış kimseler olarak nitelenmiş, haklarındaki azabının hafifletilmeyeceği ve ahirette hüsrana uğrayacakları uyarısı yapılmıştır.¹¹¹

2.3.4. Necranlı Heyetin Hz. Muhammed'e Boyun Bükmesi

Necran heyeti mübâhele önerisine yanaşmadığı gibi kendi dinlerinden de vazgeçmeyerek Hz. Muhammed'e anlaşma önerisinde bulunmuşlar ve böylece görüşmeler karşılıklı mutabakatla son bulmuştur. Hristiyan heyetin kendi dinlerinde kalmak için ısrar etmeleri, "Sen onların dinlerine uymadıkça yahudilerle hristiyanlar asla senden memnun olmayacaklar."¹¹² ayetiyle ilişkilendirilmiş ve kimi müfessirler

¹⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII/71.

¹⁰⁷ Ayet meali: De ki "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin." Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz Müslümanlarız." Âl-i İmrân, 3/64.

¹⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI/483.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI/487.

¹¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI/196.

¹¹¹ Âl-i İmrân, 3/81-85.

¹¹² Bakara, 2/120.

bu ayetin Necran heyetiyle alakalı olduğunu ileri sürmüştür.¹¹³ Necran heyetini boyun bükmeye veya geri adım atmaya zorlayan temel konulardan birisinin Hz. Muhammed'in gerçekten peygamber olacağı ve direnmeleri durumunda ilahi cezaya çarptırılacakları endişesi olduğuna değinmiştik. Ayrıca onlar siyasi olarak da Hz. Muhammed'le boy ölçüşecek konumda değillerdi. Dikkat edilirse Mekke fethedilmiş, Taif bölgesi teslim olmuş, Hz. Muhammed muazzam bir ordu ile Tebuk seferine çıkmış, deyim yerindeyse siyasî gücünün zirvesine ulaşmıştı. Necran'daki Hristiyanların bu şartlarda onunla mücadele edecek ne askerî ne de siyasî güçleri vardır. Dolayısıyla onları geri adım atmaya zorlayan temel unsurlardan birisinin bu siyasî şartlar olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Daha fazla ısrarcı olmanın kendi aleyhlerine olabileceğini dikate alan heyet üyeleri, Hz. Muhammed ile anlaşp yurtlarına dönmeyi kararlaştırmışlar ve bu şartlarda anlaşma masasına oturmuşlardır. Kimi rivayetlerde Necran heyetinin geri adım atmasına atıf yapılarak, aksi durumda helak olacaklarına dair yorumlar yapılmış ve bu iddia Hz. Muhammed'e isnat edilen birtakım ezoterik hikâyelerle temellendirilmeye çalışılmıştır.¹¹⁴ Rivayetlerde Necran heyetiyle yapılan anlaşmaya dair muhtelif hacimde metinler nakledilmiş, çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. En hacimli metinlerden birisi Belâzurî tarafından nakledilmiştir. Sözü edilen anlaşma metinlerinin mevsukiyeti şüpheli olsa da fikir verebileceği açısından Belâzurî'nin eserinde yer alan metni aynen aktarmak istiyoruz.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!

Allah elçisinin her çeşit meyve, altın, gümüş ve kölesi ile ilgili tasarruf hakkı bulunmakla beraber o bundan vazgeçerek onlara sadece 1.000'i her yılın recep ayında, 1.000'i de safer ayında olmak üzere 2.000 elbiseyi cizye ödemelerini kararlaştırdı. Gönderdiğin elçiler bir ayı geçmek üzere misafir edilecektir. Necranlılara aittir. Yemen'de bir kötülük işlendiği veya savaş çıktığı zaman, onlar (Necranlılar) gönderdiğim elçilere, 30 zırhlı gömlek, 30 at, 30 deve ödünç olarak temin etmek mecburiyetindedirler. Bu zırhlı gömleklerden, atlardan, binitlerden ve elçilerime temin edilip verilen diğer şeylerden zarar görüp kaybolanları Necranlılara iade edeceğine elçilerim teminat verecektir. Necran ve civarında yaşayan herkesin malları, canları, dinleri, ibadet yerleri, sabip oldukları az veya çok herşey Allah'ın ve O'nun Rasûlü Hz. Muhammed'in himayesindedir. Hiçbir piskopos, kâhin, papaz ve rahip görevlerini yapmasına engel olunamaz ve ibadet yerlerinden uzaklaştırılmaz. Almış oldukları ödünç para için faiz istenemez ve onlara karşı Câhiliye'den kalma kan davaları güdülemez. Onlar askere alınamaz ve kendilerinden öşür talep edilemez. Onlardan bir hak talep eden olursa insaflı hareket edilecek, ne zulmedilecek ne de zulme maruz bırakılacak. Anlaşmadan sonra faiz yiyenler benim himayemden çıkmıştır. Onlardan hiç kimse, başkasının yaptıklarından dolayı cezalandırılmaz.

¹¹³ Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, I/135.

¹¹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII/71.

Onlar antlaşma hükümlerine bağlı kaldıkları sürece kıyamete kadar Allah'ın ve Peygamberi Hz. Muhammed'in himayesinde olup zarar görmeyeceklerdir.

‘Şahitler: Ebu Süfyan b. Harb, Gaylan b. Amr, Benî Nasr kabilesinden Malik b. Avf, Akra b. Habis el-Hanzeli'dir. Muğîre de bu mektubu kaleme almıştır.¹¹⁵

Bu metni nakleden Belâzurî, Yahya b. Âdem'in “Ben, Necranlıların elinde, bu nüshaya benzeyen bir başka vesika daha gördüm” dediğini ve bu metnin sonunda “Ali b. Ebu Talib yazdı” ibaresinin bulunduğunu söylediğini aktarmıştır.¹¹⁶ Mukatil b. Süleyman'ın tefsirinde de mektubu yazan kişinin Hz. Ali olduğu geçmektedir. Hatta Hz. Ali'nin hilafet döneminde Necranlı Hıristiyanlardan bir heyetin onu ziyaret ettiği, vaktiyle kendisinin yazdığı antlaşma metnini göstererek “Bunu sen mi yadın?” diye sordukları iddia edilmiştir.¹¹⁷ M. Hamidullah bu olayı mektubun aslı yazıldıktan sonra bir nüshasının Medine’de kaldığını, diğer nüshasının da heyet üyelerine verildiğini ve bu nedenle iki farklı kâtip tarafından yazılabileceği ihtimalinden söz etmiştir.¹¹⁸ Hadis koleksiyonlarında tam bir metin olmasa da, çeşitli versiyonlarda birtakım antlaşma kaidelerine vurgu yapılmıştır.¹¹⁹ Yine Hamidullah Necran heyetiyle yapılan antlaşmaya dair metnin orijinaline ulaştığını iddia etmiş ve bu nüsha hakkında ‘uydurma olduğuna dair en küçük bir kuşku yoktur’ gibi iddialı ifadeler kullanmıştır.¹²⁰

Antlaşma metnine bakıldığında Necranlı Hıristiyanların can ve mal güvenlikleri garanti edilmiş ayrıca din ve ibadet hürriyetleri tanınmıştır. Bununla birlikte faiz yasaklanmış ve kan davaları kaldırılmıştır. Bir iddiaya göre Hz. Muhammed onlara şu uyarıda bulunmuştur: “Sizden kim faizle alışveriş yaparsa ondan zimmetim kalkmış olur.”¹²¹

Necranlı Hıristiyanlar Hz. Muhammed’e karşı çıkabilecek bir güçte olmadıkları için kendi inançlarında kalarak İslam hakimiyeti altına girmeyi kabul etmişlerdir. O dönemde birçok kabilenin siyasal ve politik sebeplerden dolayı Hz. Muhammed ile antlaşma yoluna gittiğini hatırlatalım. Bir iddiaya göre Hz.

¹¹⁵ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, I/72-73.

¹¹⁶ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, I/73.

¹¹⁷ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, I/325.

¹¹⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, C. I, s. 623.

¹¹⁹ Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, (nşr. Şu'ayb el-Amaût), C. IV, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009, s. 648.

¹²⁰ Hamidullah, *El-Vesâiku's-Siyâsiyye*, ss. 199-205.

¹²¹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 114.

Muhammed Necran Piskoposu el-Hâris b. Alkame'ye şu muhtevada bir yazı vermiştir:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!

Resûlullah Muhammed'den piskoposu Ebû'l-Haris'e, Necran'ın diğer piskoposlarına, onların papazlarına, onları takip edenlerle birlikte aynı zamanda rahiplere:

Ne olursa olsun, az olsun çok olsun, ellerinde ne bulunduyorlarsa kiliseleri ve manastırları kendilerine aittir. Allah'ın ve Resûlünün zimmeti onlar üzerinedir. Hiç bir piskopos, piskoposluk vazifesini gördüğü yerden, bir rahip kendi manastırından ve hiç bir papaz kendi kilisesinden alınıp bir başka yere gönderilmeyecektir. Onların ne hak ve hukuku ve ne de onların alışageldikleri hiç bir şey (örf ve adet) bir değişikliğe tabi tutulacaktır. Onlar samimiyetle hareket edip, üzerlerine düşen vazifeleri hakkıyla ifa ettikleri müddetçe, Allah'ın ve Resûlünün zimmet'i bunlar üzerine olacaktır. Onlar ne bir zulme uğrayacaklar ve ne de kendileri başkalarına zulmedeceklerdir. el-Muğîre tarafından yazılmıştır"¹²²

Bir iddiaya göre Necran heyeti anlaşmadan sonra yurtlarına dönünce, bazı din adamları ve Akib olarak nitelenen ileri gelenlerinden bir grup Medine'ye gelip İslâm'ı kabul etmiş ve bunlar Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde misafir edilmişlerdir.¹²³ Bununla beraber Necran'daki hristiyanlardan İslâm'ı kabul edenlerin sayısının bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar olduğunu hatırlatalım. Özellikle din adamlarının iman ettiği iddiası fazla inandırıcı gözükmemektedir. Şayet onlar inanmışsa, halktan da inananların olması gerekirdi, ancak kaynaklarda bu konuyla ilgili ikna edici veri neredeyse yok gibidir. Kaldı ki, risaletin son dönemlerine doğru Hristiyanlar hakkındaki eleştirel üslubun giderek sertleştiğini de hatırlatalım.

Hız. Muhammed ile Necranlı Hristiyanların ekonomik ilişkilerine bakıldığında uzun bir dönemi içermez. Necran heyetiyle yapılan anlaşmanın iktisadî yönü dikkat çekmektedir ve anlaşma Hristiyanlara vergi ödeme gibi yükümlülükler getirmiştir. Diğer bir deyişle varılan mutabakat cizye hukukuna göre düzenlenmiştir.¹²⁴ Cizye konusu Tevbe sûresinde yer almakta ve ilgili ayette şu mesaj verilmektedir: “Ehl-i Kitap'tan Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Rasûlünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle

¹²² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I/307; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/623-624.

¹²³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/624.

¹²⁴ Cizye “kâfi gelmek; karşılığını vermek, ödemek” mânasındaki cezâ masdarından türemiş bir isim olup İslâm literatüründe tebaadan olan gayri müslimlerin ödedikleri vergiye, harbî olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliğine kavuşturulmalarına karşılık sayıldığı için bu ad verilmiştir. Bk: Mehmet Erkal, “Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 42.

cizye verinceye kadar savaşın.”¹²⁵ W. Montgomery Watt’a göre bu ayet öncesine kadar müslümanlarla hristiyanlar arasındaki ilişkiler iyi giderken daha sonra bozulmuş ve hristiyanlara karşı düşmanca bir politika izlenmiştir.¹²⁶ Her ne kadar Hz. Muhammed’in Ehl-i Kitab’ı eleştiren birtakım sözleri nakledilmişse de, bunların mevsukiyeti tartışılabilir. Ayrıca Rasûlullah zamanında hristiyanlarla ilişkiler fazla gelişmiş değildir. Bu itibarla Watt’ın dile getirdiği olumsuz tutumun klasik fıkıh doktrinindeki kariterlerle alakalı olduğunu söyleyebiliriz.

Cahiliye döneminde ekonomik hayatın bir parçası olan tefecilik Kur’an’da yasaklanmıştır.¹²⁷ Hz. Muhammed de bu konuda herhangi bir taviz vermemiş ve Necran heyetiyle yaptığı anlaşmada da görüldüğü üzere kimi anlaşma metinlerinde tefeciliğin kaldırıldığını kayıt altına almıştır. Rivayetlere göre “veda hutbesi”nde de tefeciliğin kaldırıldığını özellikle vurgulamıştır.¹²⁸

2.3.5. Necran’a Gönderilen Görevliler

Anlaşmadan sonra Necran heyeti taahüt ettikleri vergi konusunda sorun yaşanmaması için Hz. Muhammed’den güvenilir birisini görevlendirmesini istemişlerdir. Resulullah da “Ümmetimin emîni” olarak nitelediği Ebu Ubeyde b. Cerrah’ı buraya göndermiştir.¹²⁹ Necran heyetiyle yapılan görüşmenin tartışmalı geçtiğinden bahsedilmekle beraber, anlaşmadan sonra herhangi bir sorun yaşandığından bahsedilmemektedir. Bu durum tarafların angajman kaidelerine riayet ettiklerini göstermektedir.¹³⁰

Ebu Ubeyde b. Cerrah’ın yanı sıra Necran bölgesinde farklı isimlerin de görevlendirildiğine dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Amr b. Hazm ve Ebu Sufyan’ın da Resulullah tarafından bu bölgede görevlendirildiği iddia edilmiştir. Necran’a görevli olarak gönderdiği geçmektedir.¹³¹ Taberî Amr b. Hazm’ın Hz.

¹²⁵ Tevbe, 9/29.

¹²⁶ W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Medine’de*, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yayınları, İstanbul 2016, ss. 316-320.

¹²⁷ Bakara, 2/275.

¹²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, VI/9-11; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi-İlk Dönem-*, s. 373.

¹²⁹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü’l-Meğâzî*, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VIII/35; ez-Zehebî, *Târihu’l-İslâm ve Vefayâtu’l-Meşâhîri’l-A’lâm*, II/402.

¹³⁰ İslam toplumunda Hristiyanlara karşı olan hoşgörü ortamı hususunda ayrıntılı bilgi için Bk. Levent Öztürk, “İslâm Toplumu’nda Hristiyanlara Gösterilen Hoşgörü Örnekleri-İlk Beş Asır-”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 2001, ss. 25-37; Muhammed Hamidullah, “Müslümanların Gayrimüslimlerle Münasebetleri”, çev. Levent Öztürk, *İSTEM*, 2, 2003, ss.195-204.

¹³¹ İbn Sa’d, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa’d b. Menî, *et-Tabakât*, nşr. Ali Muhammed Omer, C. V, Mektebetu’l-Hancî, Kahire 1421/2001, s. 318.

Muhammed'in vefatından sonra gönderildiğini iddia eden bir rivayete yer vermiş, ancak onun Resulullah tarafından gönderildiği konusunda herhangi bir şüphe yoktur.¹³² Ayrıca onun Yemen bölgesinde de görevli olduğunu ve muallim olarak görev yaptığını hatırlatalım.¹³³ Daha ileriki dönem tarihçilerinden olan İbn Hibbân, Amr b. Hazm'ın Necran'da bulunduğu dönemde "Muhammed" isminde bir çocuğu olduğunu iddia etmiştir.¹³⁴

Az önce Ebu Sufyan b. Harb'ın da Necran'da görevli olduğundan bahsetmiştik. İbn Sa'd bir rivayette onun burada görevli olduğunu söylerken, bir başka rivayette Mekke'de olduğunu iddia etmiştir.¹³⁵ Ayrıca Ebu Sufyan'ın ismi Necran bölgesinde görevlendirilen vali veya amiller arasında geçmemekte ve Hz. Muhammed'in vefat ettiği zaman bölgede Amr b. Hazm'ın bulunduğu geçmektedir.¹³⁶

¹³² Taberî, *et-Târih*, III/130.

¹³³ Taberî, *et-Târih*, III/128; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V/318.

¹³⁴ İbn Hibbân, *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Âhbâru'l-Hulefâ*, I/386.

¹³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI/11; Ayrıca bk. Balcı, *Vahyin Gölgesinde Siyer Medine Dönemi*, XI/332.

¹³⁶ Balcı, *Vahyin Gölgesinde Siyer Medine Dönemi*, XI/332.

3. HZ. MUHAMMED'DEN SONRA NECRAN

3.1. Hz. Ebu Bekir Dönemi

Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir döneminde de Necran'la ilişkiler kaldığı yerden devam etmiştir. Onun idare anlayışı bütünüyle Hz. Peygamber'in izinden gitmeye odaklıydı. Halife seçildiği zaman yaptığı konuşmada “Resulullah'ın yolundan gideceğini vurgulayıp doğru hareket ettiğim zaman bana tabi olun, hata ve yanlış yaparsam bana tabi olmayın, iyilik yaparsam yanımda olun kötülük yaparsam beni düzeltin” uyarısında bulunmuş¹³⁷ ve Resulullah'ın izinden gideceğinin mesajını vermiştir. Yaklaşık iki buçuk yıllık halifelik döneminde Hz. Ebu Bekir ridde savaşları olarak adlandırılan ancak temelde irtica ve isyan hadiseleri olarak nitelenebilecek iç savaşla uğraşmak zorunda kalmış, halifelik dönemi büyük oranda bu mücadelelerle geçmiştir. İç mücadeleler devam ederken Resulullah'ın başlattığı ve vefatı nedeniyle yarım kalan Üsâme ordusunu göndermek için harekete geçmiş, reel politığe aykırı bulunan bu kararına itirazlar yapılmışsa da, Hz. Muhammed'i kastederek “Ben onun bağladığı düğümü çözemem” karşılığını vermiş ve onun izinden gideceğini net bir dille vurgulamıştır.¹³⁸

Resulullah vefat ettiği için onunla anlaşma yapan kabilelerin pek çoğu anlaşmanın sona erdiğini düşünerek tek taraflı olarak anlaşmalarını bozmuş ve Medine'ye vergi ödemeyi reddederek isyan etmişlerdir. Bu kabilelerin reaksiyonu geleneksel yorumlarda “irtidat” olarak yorumlanmışsa da, aslında çoğu Hz. Muhammed'e ödemeyi taahhüt ettikleri vergiyi vermek istemiş, ancak Ebû Bekir Resulullah'a verdikleri devenin yularını bile vermezlerse onlarla savaşırım diye yine onun izinden gideceğini vurgulamıştır. Arabistan'ın birçok yerinden irtica ve isyan sesleri yükselirken, birçok kabilenin aksine Necran halkı Resulullah dönemindeki anlaşmalarına sadık kalmışlardır. Hatta kimi iddialara göre Medine'ye bir heyet gönderip Resulullah zamanında yaptıkları anlaşmayı yenilemişlerdir. Kimi klasik kaynaklarda yer alan söz konusu anlaşma şu muhteva ile sunulmuştur:

Esirgeyen başıslayan Allah adıyla.

Bu Peygamber Muhammed Rasulullah'ın halifesi Ebu Bekir'in Necran halkına yazısıdır:

¹³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II/661.

¹³⁸ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III/1123; Ayrıca bk. Fayda, “Ebu Bekir”, 10/103-104

Onların canları, toprakları, dinleri, malları, tâbileri, hazır bulunanları, bulunmayanları, piskoposları, rahipleri, kiliseleri ve ellerinin altındaki az ya da çok herşeyleri Allah'ın ve onun elçisi Peygamber Muhammed'in zimmetiyle korunur. Onlar (savaş için) toplanamazlar. Piskopos ve rahipleri değiştirilemez. Peygamber Muhammed'in onlara yazdıklarına vefâ vardır. Bu sahifede yazılanlara Allah'ın ve Peygamber Muhammed'in zimmeti vardır. Onlar borçlarına bağlılık göstermek ve iyi şekilde yerine getirmek zorundadır.

Ebû Bekr'in mevlâsı Amr, Râşid bin Huzeýfe ve Muğîre bu mektubun yazılmasına tanıklık etmekle birlikte Muğîre mektubu yazmıştır.¹³⁹

Daha önce belirtildiği üzere Necran halkı ile yapılan anlaşmanın farklı versiyonlarından bahsedilmektedir. Ebu Bekir döneminde de bu muhtevada bir anlaşma yapıldığından bahsedilmekle beraber muhtevası tartışmaya açıktır. Bununla beraber Rasûlullah'ın vefatından sonra Necran halkının isyan etmediği ve mevcut anlaşmanın yenilendiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında Necran halkı ile sorun yaşandığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

3.2. Hz. Ömer Dönemi

Hz. Ebu Bekir'den sonra idareci seçilen Hz. Ömer yaklaşık on yıl kadar halifelik yapmıştır. Onun döneminde sınırlar hayli genişlemiş, farklı dinî-etnik gruplar müslümanların hakimiyetine girmiş Medine'de kurulmuş olan site ölçeğindeki devlet siyasî, ekonomik ve askerî alanda hayli güçlenmiştir. Hz. Ömer, hilafet görevini devraldığı zaman yaptığı konuşmada nasıl bir yönetim anlayışı belirleyeceğini kısmen ortaya koymuştur. İlk konuşmasında, Allah'a hamd ve övgüden sonra Hz. Peygamber'e ve Hz. Ebu Bekir'e yardım ettiği gibi yönetici olma konusunda da bir hevesinin olmadığını belirtmiş, sonrasında bu göreve vasiyet yoluyla tayin edildiğini hatırlatıp Allah'ın emirlerini uygulayacağını ve onun emrettiği gibi hakları taksim edeceğini vurgulamıştır. Üzerine aldığı ağır sorumluluk konusunda Allah'ın kendisine yardımcı olması için dua etmiş, konuşmasının devamında bir kişiye zulüm veya haksızlık yaparsa ona hakkını teslim edeceğini, kedisine işi düşenleri ve haksızlığa uğrayanları dinleyip çözüm bulacağını, iktidarın halka büyüklük taslamak için olmadığını hatırlamış, adaletten ayrılmayıp tarafgirlik yapmayacağını belirtmiş, insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını gözetmesini tavsiye etmiştir. Ayrıca sorumluluğunun ağır olduğunu, bu nedenle adil davranacağını, uzak diyarlara göndereceği görevlilerde müslümanları temsil edebilme kabiliyetine

¹³⁹ Ebû Yûsuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *Kitâbü'l-Harâç*, thk. Tâhâ Abdür-raûf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Tûras, b.y. y.y., s. 85; Hamidullah, *El-Vesâiku's-Siyâsiyye*, ss. 209-210.

bakacağını ve emaneti hakkıyla yerine getiren kişilere görev vereceğini vurgulamıştır.¹⁴⁰ Bu muhteva ile sunulan ilk konuşmasına bakıldığında nasıl bir yönetim anlayışı izleyeceğinin ip uçlarını vermiştir.

3.2.1. Hz. Ömer'in Yönetim Anlayışı

Hz. Ömer'in yönetim anlayışına bakıldığında Kur'an ve sünnet çerçevesinde hareket ettiğini söyleyebiliriz. Sünnetten kastın Hz. Muhammed dönemindeki uygulamalar ve yönetim anlayışı olduğunu hatırlatalım. Zira onun dönemi birçok yönüyle Resulullah döneminden farklılık arz etmekle beraber özellikle hızlı gelişme ve değişimler, yeni sorunları beraberinde getirmiş, halife bu sorunları gerektiğinde kendisine has içtihatlarla çözmüş ve toplumun önünü açmıştır. Dolayısıyla yeri geldiği zaman Hz. Peygamber döneminden farklılık arz eden uygulamalara gitmekten çekinmemiştir.¹⁴¹

Hz. Ömer'in fetih politikasına bakıldığı zaman Hz. Muhammed döneminden farklı bir yol izlediğini görmekteyiz. Hz. Ömer dönemi sosyal, siyasal olaylarına ve fethedilen bölgelerin büyüklüğüne bakıldığında eski düzeni devam ettirmesi mümkün gözükmemekte ve yeni sorunlar çıkmasına sebep olmaktadır.¹⁴² Hz. Muhammed döneminde fethedilen bölgeler savaşımlara ganimet olarak verilmekteydi. Bu sistemin Hz. Ömer döneminde de devam ettirilmesi birçok sorunu da beraberinde getirecekti. Toprakların savaşanlar arasında paylaştırılmasının birinci sorunu; Hz. Ömer dönemi çok büyük topraklar fethedilmişti eğer bunlar savaşanlara

¹⁴⁰ İbn Hibbân, *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Âhbâru'l-Hulefâ*, II/457-458.

¹⁴¹ Hz. Muhammed dönemi ayrıntısına çok fazla girmek istemiyoruz ancak kıyaslayabilmemiz açısından birkaç örnek vermek istiyoruz. Hayber'in fethi sonrası yapılan uygulamaya bakıldığında toprak, Enfâl süresinin 41. ayetine göre savaşanlara dağıtılmıştır. Hz. Muhammed dönemi farklı uygulamaya bakmak istersen Mekke'nin fethi sonrası toprak savaşanlar arasında değil, toprak sahiplerine mallarının bırakıldığını görmekteyiz. Mekke dönemi örneğinde birçok farklı tartışmada bulunmaktadır. Mekke savaşı alınmıştır taraftarları olduğu gibi Mekke barış yoluyla alınmıştır görüşünü savunanlar da bulunmaktadır. Biz burada bu tartışmalara konumuz gereği girmiyoruz, sadece Hz. Muhammed dönemi uygulamalarını görmek karşılaştırma yapabilmek için bu iki örneği verdik. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2019, ss. 29-35.

¹⁴² Hz. Muhammed dönemi ayrıntısına çok fazla girmek istemiyoruz ancak kıyaslayabilmemiz açısından birkaç örnek vermek istiyoruz. Hayber'in fethi sonrası yapılan uygulamaya bakıldığında toprak, Enfâl süresinin 41. ayetine göre savaşanlara dağıtılmıştır. Hz. Muhammed dönemi farklı uygulamaya bakmak istersen Mekke'nin fethi sonrası toprak savaşanlar arasında değil, toprak sahiplerine mallarının bırakıldığını görmekteyiz. Mekke dönemi örneğinde birçok farklı tartışmada bulunmaktadır. Mekke savaşı alınmıştır taraftarları olduğu gibi Mekke barış yoluyla alınmıştır görüşünü savunanlar da bulunmaktadır. Biz burada bu tartışmalara konumuz gereği girmiyoruz, sadece Hz. Muhammed dönemi uygulamalarını görmek karşılaştırma yapabilmek için bu iki örneği verdik. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2019, ss. 29-35.

taksim edilirse sonraki nesillerde sıkıntı olabileceği endişesini taşımaktaydı. Halife Irak fethedildiği zaman şu ifadelerle malın taksim edilmesinden çekindiğini söyler; “Eğer biz bu toprakları savaşanlara taksim edersek gelecek nesilleri nasipsiz bırakırız.”¹⁴³ Aslında o dönemin şartlarına bakıldığında toprak üzerinde kurulan monarşik bir düzenin de önüne geçtiği görülmektedir. İkinci sorun ise; birçok toprak fethedilmişti, eğer insanlar esir edilip topraklar paylaştırılırsa bu toprakların işlenme sorunu gibi yeni sorunlar gündeme gelecekti. Hz. Ömer fetih sonrası komutanlarına yazdığı mektupta komutanlarından toprakların ekinsiz kalmaması için esirleri serbest bırakmalarını istemekteydi. Müslümanların ziraat bilgisi farklı toprakları işleyebilecek donanımda olmadığından dolayı yeni sıkıntıları beraberinde getireceğinin farkında olan Hz. Ömer halkın ziraat faaliyetlerine destek olunması gerektiğini vurguladı.¹⁴⁴ ifadelerine yer verdiği görülmektedir. Üçüncü sorun ise; Gelen malların hepsi dağıtıldığı zaman devlet hazinesinde (Beytül-mâl) mal kalmamasıydı. Hz. Ömer devlet işlerinin yürütülebilmesi, ülke sınırları genişlemesinden dolayı sınır boylarına gönderilen askerlere maaş gerektiği ve ayrıca devletin sürekli olarak dullara, yetimlere ve muhtaçlara yardım edebilmesi için devlet hazinesinde para bulunması gerektiğini ifade ederek ganimetin paylaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴⁵ Hz. Muhammed döneminde de bir kurum olan Beytül-mâl Hz. Ömer döneminde daha sistemli hale getirilmiş ve Abdullah b. Erkam görevlendirilmiştir.¹⁴⁶

Hz. Ömer bu sorunların çözümünde tüm karşı çıkmalara rağmen Kur'an'dan delil buldum diyerek toprakların yerli halkın elinde, toprak sahiplerinde kalmasını kararlaştırmıştır.¹⁴⁷ Hz. Ömer'in bu kararına destek olanlar olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuştur.¹⁴⁸ Genelde bu konu ganimet konusu kapsamında çok tartışılmış olsa da Fayda buna farklı açıdan bakarak şöyle bir yorum getirmektedir. Fayda bu olaya ganimet üzerinden değil insani değer üzerinden yaklaşmaktadır. Hz. Ömer'in savaşlar sonrası elde ettiği büyük başarıların ardından, başka dinden olsa dahi sömürölmelerinin doğru olmayacağını düşünen Hz. Ömer'in bu müsamahakâr ve insancıl kararın Kur'an'ın insanlara telkin ettiği yüceliğın gereğı olduğuna vurgu

¹⁴³ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâç*, s. 34.

¹⁴⁴ Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, s. 18.

¹⁴⁵ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâç*, s. 36.

¹⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI/73.

¹⁴⁷ Haşr süresinin ayetlerini delil göstererek ganimetin paylaşılması gerektiğini açıklar. Haşr, 59/7-9;

Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâç*, s. 37.

¹⁴⁸ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâç*, s. 35.

yapmaktadır. Savaş esirlerinin köleleştirildiği bir dönemde çölden çıkan bu son derece insancıl ve medeni anlayışın kaynağında Kur'ânî ahlak yattığını belirtmektedir. Ayrıca Fayda, Hz. Ömer'in fethettiği bölgelerin günümüzde de İslam coğrafyası olduğuna dikkat çekerek insancıl ve hoşgörülü davranışın, o topraklarda kalıcılığa yol açtığını belirtmektedir.¹⁴⁹

Hz. Ömer'in fethedilen bölgelerdeki toprak politikalarına bakıldığında, insan haklarına değer veren, şimdiki değil ileride çıkabilecek problemleri de göz önünde bulundurup, yeni ortaya çıkan problemleri gayet yerinde bir uygulamayla çözdüğünü ve bu çözümüne Kur'an'dan deliller getirdiğini görmekteyiz. Hz. Ömer politikasına bakıldığında önceki uygulamaları birebir devam ettirmediği, gerekli gördüğü zaman radikal kararlar almaktan çekinmeyip yönetime yenilikler getirdiğini görmekteyiz. Hz. Ömer birçok fetihler gerçekleştirip sınırları genişletmiş olsa da savaş taraftarı bir yönetim izlememiştir. Hz. Ömer savaşılan devletlerle arasında doğal sınırların olmasını isteyip, Müslümanların güvenliğini elde edilecek olan ganimetlere tercih edeceğini ifade ettiği kaynaklarda geçmektedir.¹⁵⁰

Hz. Ömer'in hilafetinde uyguladığı diğer yönetim anlayışı Araplarda önemli olan kabile (asabiyet) anlayışını etkisiz hale getirmektir. Hz. Ömer'in yönetimine bakıldığında kendi kabilesinden vali, üst düzey yönetici ve komutan gibi idari görevler vermediği görülmektedir. Bunun ailesine verdiği istisnai küçük memurluklar olsa da kısa dönem görevde kalmışlardır. Apak, Hz. Ömer dönemi eyalet valileri ve komutanları listeleterek Hz. Ömer'in kabilesi olan Adî kabilesinden kimsenin olmadığı görüşünü ispatlamaktadır.¹⁵¹ Hz. Ömer'in uyguladığı bu politika aynı zamanda idarenin saltanat haline dönüşmesini de engellemekteydi. Özellikle oğlu Abdullah'ın halife olarak seçilmesini istemeyip, halife olarak seçilmeme kaydıyla şûrâ heyetine dahil etmiştir.¹⁵² Hz. Ömer ailesini yönetimden uzak tuttuğu gibi yönetime getirme hususunda liyakati önemli ölçüde dikkate almıştır.

Hz. Ömer'in hilafet dönemi incelendiğinde kendisinden önceki uygulamaları birebir uygulamadığı, gerek gördüğü zaman tamamen kaldırdığı veya o dönemin şartlarına uygun olarak revize ederek düzenlediği görülmektedir. İnsani maslahatları

¹⁴⁹ Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, ss. 44-46.

¹⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Târih*, II/347.

¹⁵¹ Detaylı olarak Hz. Ömer'in hilafette asabiyeti etkisiz hale getirmek için yaptığı farklı uygulamalar için bk. Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, C. 2, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, ss. 116-121.

¹⁵² İbn Kuteybe, Ebû Muhamed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-İmâme ve's-Siyâse*, çev. Cemalettin Saylık, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, ss. 51-53.

öne çıkarıp gerekli gördüğü durumlarda Kur'an'ın ve aklın öncülüğünde farklı uygulamaları bulunmaktadır.¹⁵³

¹⁵³ Hz. Ömer'in fıkhi konularda, kamu alanlarında, sosyal ve siyasal hayatta farklı uygulamalarını görmektediriz ancak biz konumuz gereği bunlara birkaç örnek vererek genel bir Ömer dönemi oluşturmaya çalışmaktayız. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-2 Hz. Ömer*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, ss. 50-52; Mehmet Öztürk, "Hz. Ömer'in İctihatlarının Fıkhi İlkelerdeki Karşılığına Kısa Bakışlar", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 2014, ss. 75-98.

4. NECRAN HALKININ SÜRGÜNÜ

Hiz. Muhammed döneminde kendileriyle antlaşma yapıp her yıl belirli oranda cizye vermekle Müslümanların himayesine giren Necranlı Hristiyanlar, Hiz. Ebu Bekir döneminde de bu anlaşmalarını devam ettirdiler. Hiz. Ömer'in hilafet döneminin ilk yıllarında da bu anlaşmayı devam ettirdikleri görülse de sonrasında Yemen'den Kufe'ye sürüldükleri kaynaklarda geçmektedir.¹⁵⁴ Necran halkının sürgün edildiği Kufe'ye bakıldığı zaman Necran halkının kendileri yine eski bölgelerinin isimlerini verdikleri Necraniye'ye yerleştikleri bilinmektedir.¹⁵⁵

Hiz. Ömer döneminde sürgün olaylarına bakıldığında kaynaklarda Necranlı Hristiyanların Kufe'ye sürülmesi ve Hayberli Yahudilerin Suriye taraflarına sürgün edilmesi karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁶ Hayberli Yahudilerle 'ziraî ortakçılık' antlaşması olmasına rağmen Hiz. Ömer'in bunu feshedip onları sürgün ettiğini görmekteyiz.¹⁵⁷ Hiz. Ömer döneminde sadece bu iki sürgün olayı mı var sorusunu cevaplamak gerekirse şunu ifade edebiliriz. Kaynaklarda Arap Yarımadası içerisinde sadece bu iki sürgün olayı geçmektedir. Ancak Hiz. Ömer dönemi genel sürgün hadiselerine bakıldığı zaman Suriye'nin Bizans hududu sınırlarında bulunan Arbesûs bölgesi halkını yurtlarını talan ederek sürdürdüğü kaynaklarda geçmektedir.¹⁵⁸ Necran halkının sürgün hadisesi anlamlandırılmaya çalışılırken diğer sürgün hadiselerini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Necranlı Hristiyanların sürgün edilmesiyle ilgili olarak birbirine yakın farklı tarihler geçmektedir.¹⁵⁹ Taberî tarihinde Hiz. Ömer'in halife olunca ilk yaptığı faaliyetler arasında Necran halkını göndermek olduğu geçmektedir.¹⁶⁰ Ayrıca Taberî hicri 20. yıl olayları arasında da bu olayı aktarmaktadır.¹⁶¹ Ancak tarih kitapları tarandığı zaman genel olarak birçok tarihçi hicri 20. yıl olayları içerisinde

¹⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/263.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I/269.

¹⁵⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, C. III, Beyrût 1410/1990, s. 214.

¹⁵⁷ Hayberli Yahudilerin sürgün edilmesi konumuz dışı olduğundan dolayı sürgün detaylarına girmeyip sadece Hiz. Ömer döneminde başka sürgün olayıda olduğunu belirtmek istedik. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk: Nuh Arslantaş, "Sürgünden Sonra Hayber Yahudileri", *BELLETER*, 72/264, 2008, ss. 436-439; Fayda, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, ss. 264-267.

¹⁵⁸ Hiz. Ömer düşmana bilgi taşımalarından ve antlaşma maddelerini ihlal etmelerinden dolayı Arbesûs halkına bir yıl mühlet verdikten sonra onları sürgün ettiği görülmektedir. Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, I/157-158

¹⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, III/214.

¹⁶⁰ Taberî, *et-Târih*, III/448.

¹⁶¹ Taberî, *et-Târih*, IV/112.

aktarmaktadır.¹⁶² Kaynaklarda Necran halkının, Hz. Ömer ata binerken bacağının açılması sonucu siyah et benini gördüklerinde kendilerini Necran'dan çıkaracaklarını anladıkları aktarılır.¹⁶³ Necranlıların sürgün edilmesi nedenleri hakkında kaynaklarda farklı sebeplerden bahsedildiği görülmektedir. Necran halkının sürgün sebeplerini detaylıca ve derinlemesine araştırıp her yönüyle ortaya koymaya çalışacağız. Necranlı Hristiyanlar sürgün edilmeden önce Hz. Ömer'in onlara karşı tutumunu ve sürgün edilme şekillerini ele alacağız. Hz. Ömer'in sürgün öncesi Necranlılara şu şekilde mektup yazdığı kaynaklarda geçmektedir;

Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla.

Mü'minlerin emiri Hz. Ömer'den (r.a.) bütün Ru'aş halkına.

Sizlere selam olsun, Kendinden başka tanrı olmayan Allah'a hamd ederim. Müslüman olduğunuzu iddia ettiniz, sonra dinden çıktınız. Sizden kim tevbe eder ve kendini düzeltirse, dinden çıkması ona zarar vermeyecektir, ona güzel bir dostluk gösteririz. Aklınızı başınıza toplayın, kendinizi tehlikeye atmayın, sizden müslüman olana müjdeler olsun. Kim Hristiyanlık'ta ısrar ederse oruç ayının son on gününden sonra Necran'da bulunan Hristiyanlardan zimmetim kalkmıştır.

Şunu belirteyim: Yâ'lâ, içinizden birini İslam'a zorlamış ya da bu konuda baskı yapmış olmaktan dolayı özür belirttiğini yazdı. Baskı, zorlama ve tehdit olursa, (bu emir) yerine getirilmez.

Şunu da eklemeliyim: Yâ'lâ'ya, işlediğiniz toprağın (ürününden) yarısını sizden almasını emrettim. Kendinizi düzelttiğiniz sürece, sizin elinizden onu almasını istemeyeceğim.¹⁶⁴

Hz. Ömer, onların Müslüman olmayanlarının Ramazan ayının sonunda yurtlarından çıkarılacağını belirtmekle birlikte kendilerini düzeltmeleri tavsiyesinde bulunmuştur. Buradan anlaşılmaktadır ki anlık verilen bir karar olmamakla birlikte planlı bir şekilde Hristiyanlar Necran bölgesinden çıkarılmıştır. Hz. Ömer Necran halkını bölgeden çıkarırken onlara eman vermekte ve yerleşecekleri yeri de belirlemektedir. Sürgün sonrası yerleştikleri bölgede bir süre sıkıntı çekmemeleri için yaklaşık iki yıl vergiden muaf tutuldukları görülmektedir. Ayrıca Hz. Ömer Necranlıları yurtlarından çıkarırken kendilerine şu emannameyi vermiştir;

Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla.

Bu, mü'minlerin emiri Ömer'in Necrân halkına yazdığıdır.

Onlardan gidenlere, Allah'ın emanıyla güven vardır. Müslümanlardan kimse onlara zarar veremez. Bu Peygamber Muhammed'in ve Ebû Bekr'in yazdığına vefanın bir gereğidir. Onlardan kim Şam ve Irak valilerinden birine uğrarsa, onlara geniş topraklar versin. Onların topraklardan elde edecekleri şeyler, kendilerine Allah rızası için ve eski topraklarına karşılık olmak üzere sadakadır. Onlar bu topraklardan elde ettikleri şeyler için, hiç kimseye bir şey vermeyecektir.

¹⁶² İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Târih*, II/386-387; ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, III/81-82.

¹⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/203.

¹⁶⁴ Hamidullah, *El-Vesâiku's-Siyâsiyye*, ss. 210-211.

Müslümanlardan onlara gelen, zulmedene karşı onlara yardım etsin. Çünkü onlar, zimmeti olan kavimlerdir. Geldikten itibaren yirmi dört ay süreyle cizye mükellefiyetleri kalkmıştır. Haksızlığa uğratılmaksızın ve tecavüz edilmeksizin, yalnızca iyilik yapmakla mükellef tutulurlar.

Osman bin Affân ve Muaykîb tanık olmuş ve yazmıştır.¹⁶⁵

Hiz. Ömer bu şekilde kendilerine güvence vermiş olmalarına rağmen gidecekleri bölgelerdeki valilere de güzel karşılamaları gerektiğine dair istek ve nasihatlerde bulunmuştur. Hiz. Ömer'in valilerine yazdığı mektup kaynaklarda şu şekilde geçmektedir.

Yâ'la bin Umeyye der ki: Ömer bin el-Hattab, beni Necran (yani Yemen yakınındaki) toprağı haracına gönderince, şunu yazdı:

Sahiplerinin terkettiğı toprakları belirle. İmar edilmiş akarsuyla veya yağmur suyuyla sulanan topraklardaki hurma ve ağaçları, işlemek ve bakmak üzere onlara ver. Buralardan Allah'ın onlara verdiklerinin üçte ikisi Ömer'in ve müslümanların, üçte biri onlarındır. Taşıma suyla sulanan topraklarda ise, üçte ikisi onların, üçte biri Ömer'in ve müslümanlarındır. Bahçelik olmayan ziraat topraklarını onlara ver. Bu topraklarda akarsuyla veya yağmurla sulananda üçte biri onlarındır, üçte ikisi Ömer'in ve müslümanlarındır. Taşıma suyla sulanan topraklarda ise üçte ikisi onların, üçte biri Ömer'in ve müslümanlarındır.

Yemen yakınındaki değil yerleştikleri Irak Necran'ı olmalı.¹⁶⁶

Hiz. Ömer'in Necranlı Hristiyanlar için yazdığı bu mektuplara bakıldığında onların yurt değıştirmesine kolaylık sağlamak için gayret sarfettiğı görölmektedir. Hiz. Ömer'in genel sürgün hadiselerine bakıldığında emre karşı çıkmayanlara karşı güzel muamelede bulunup ekonomik şartlarını düşünerek normalinden fazla verdiği ve gidecekleri bölgede kolaylıkla yaşayabilmeleri için imkanlar sağladığı görölmektedir. Necran ile Kufe arasına bakıldığında zaman ortalama iki bin km'den fazla mesafe vardır. Hiz. Ömer Necran halkını yerlerinden ederek uzak bir bölgeye yerleştirmiştir. Necran bölgesi o dönem şartlarında ticaret için ve yerleşim yeri için iyi olanaklara sahip olsa da Kufe'ye bakıldığında zaman fiziki olarak çok daha iyi konumda olduğunu gözardı etmemek gerekir. Kufe yakınlarına yerleştirilen Necran halkı Fırat nehri kıyısında tarım için elverişli toprakların olduğu bölgeye yerleştirilmiştir. Aslında Hiz. Ömer'in amacı onları zor şartlarda yerlerinden sürgün etmek olmadığı uyguladığı siyaset gereğı farklı bölgeye yerleştirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Necran halkına ne kadar kolaylık sağlanırsa sağlansın sürgün edilmeleri Necranlılar adına kolay bir olay değildir. Yapılan bu sürgün Hiz. Muhammed ve Hiz. Ebu Bekir dönemi pozitif uygulamalarına karşı tezat oluşturmaktadır. Hiz. Ömer'in bir taraftan Necran halkının özgürce yaşayabilmesi

¹⁶⁵ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâç*, s. 86; Hamidullah, *El-Vesâiku's-Siyâsiyye*, ss. 211-212.

¹⁶⁶ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâç*, s. 88; Hamidullah, *El-Vesâiku's-Siyâsiyye*, ss. 212-213.

için kolaylıklar sağlarken bir taraftan onları sürgün gibi zor bir hadiseyle karşı karşıya bırakmasının mutlaka sebepleri değildir. Necranlı Hristiyanların sürgün nedenleri incelendiği zaman klasik kaynaklarda sosyal, ekonomik, teolojik, politik ve sağlık gibi birçok farklı sebep karşımıza çıkmaktadır. İslam tarihçileri ve şarkiyatçı yazarlar tarafından farklı nedenler üzerine yoğunlaştığını görmekteyiz.¹⁶⁷ Tezimizin ana konularından biri olan sürgün nedenlerini derinlemesine bir inceleme yaparak maddeler halinde detaylı bir şekilde sunmaya çalışacağız. Sürgün nedenlerine bakıldığında ilk karşımıza çıkanlardan biri hadis kaynaklarında geçen ve Hz. Muhammed'in sözü olarak aktarılan rivayetlerdir.

4.1. Hz. Muhammed'in Sözüne Yerine Getirmek

Necânî Hristiyanların sürgünüyle ilgili kaynaklarda türlü iddialar ve yorumlar bulunmaktadır. En çok dillendirilen gerekçelerden birisi "Yahudi ve Hristiyanları Arap Yarımadası'ndan çıkarın" mealindeki hadis rivayetidir.¹⁶⁸ Kaynaklarda bu minvalde bir dizi iddia bulunmaktadır, ancak bunların gerçekten Resulullah'a ait olup olmadığı bilinmemektedir. Mesela Resulullah döneminde Arapların yaşadığı coğrafyanın "Arap Yarımadası" olarak nitelendirilmesi ve Resulullah'ın da bölgeyi bu şekilde tanımlayıp tanımlamadığı bile belli değildir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla "Yahudi ve Hristiyanları Arap Yarımadası'ndan çıkarın" mealinde rivayet ilk kez Abdurrazzâk'ın (ö. 212/827) Musannef'inde yer almış ve şu ifadelerle nakledilmiştir: "Yahudi ve Hristiyanları Arap Yarımadası'ndan mutlaka çıkaracağım, orada sadece Müslümanları bırakacağım."¹⁶⁹ Kütüb-i Sitte olarak nitelendirilen hadis eserlerinden Tirmizî ve Ebu Dâvûd da benzer muhtevadaki rivayetlere yer vermişlerdir. Tirmizî'deki rivayet Ömer b. Hattab isnadıyla şu muhteva ile aktarılmıştır: "Şayet ömrüm kifayet ederse, yahudi ve hristiyanları Arap Yarımadası'ndan çıkaracağım."¹⁷⁰ Yine Hz. Ömer'e

¹⁶⁷ Seth Ward, "A fragment from an unknown work by al-Tabarî on the tradition 'Expel the Jews and Christians from the Arabian Peninsula (and the lands of Islam)'.", Bulletin of the School of Oriental and African Studies 53.3 (1990): 407-420; Fayda, Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler, ss. 263-275.

¹⁶⁸ Alî b. el-Ca'd, Alî b. el-Ca'd b. Ubeyd el-Cevherî, *Musnedu İbni'l-Ca'd*, nşr. Âmir Ahmed Haydar, C. I, Muessesetu Nâdir, Beyrut 1410/1990, s. 464; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, C. I, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1995, s. 250; İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled el-Horasânî, *Kitâbu'l-Emvâl*, nşr. Şâkir Zîb Feyyâd, C. I, Merkezu'l-Melik Faysal, Riyad 1406/1986, s. 275.

¹⁶⁹ Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, nşr. Heyet, C. V, Dâru't-Te'sîl, Kahire 1435/2015, s. 152.

¹⁷⁰ et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sunenu't-Tirmizî*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu'âd Abdalbâkî, C. IV, Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, Mısır 1395/1975, s. 156.

isnat edilen rivayetin bir başka versiyonunda şu rivayet nakledilmiştir: “Yahudi ve hıristiyanları Arap Yarımadası’ndan mutlaka çıkaracağım ve orada sadece müslümanları bırakacağım.”¹⁷¹ Aynı muhtevadaki rivayetler Ebu Davud’un eserinde¹⁷² ve değişik kaynaklarda da bulunmaktadır.¹⁷³

Bazı kaynaklarda “Arap Yarımadası’nda iki din bir arada bulunmaz”¹⁷⁴ veya “Bir belde iki kible olmaz”¹⁷⁵ mealinde rivayetlere yer verilmiştir. Buna ilaveten “Yahudileri Hicaz’dan çıkarın, Necranlıları da Arap Yarımadası’ndan çıkarın.”¹⁷⁶ diye Resulullah’a isnat edilen bir başka rivayet daha bulunmaktadır.

Yahudi ve Hıristiyanların Arap Yarımadası’ndan sürgün edilmeleri ile ilgili yorumlar genellikle bu rivayetlerle ilişkilendirilmiştir. İbn Zenceveyh ile ve Ebû Ubeyd’in *Kitâbu’l-Emvâl* adlı eserlerinde doğrudan ‘Necranlılar’ ifadesine yer verilmiştir. Ebû Ubeyd ayrıca Yahudiler ve Necranlı Hıristiyanların antlaşma şartlarına aykırı davrandıkları için Resulullah’ın isteği üzerine sürgün edildiklerine dair yorumlardan bahsetmiş, bu iddiasını Hz. Ömer’in Necranlıları sürgün ettiği zaman onlara gönderdiği mektuptaki ifadelere dayandırmıştır.¹⁷⁷

İbn Zenceveyh, Hz. Ömer’in ayrıca müşrikleri de sürgün ettiğini, yahudi ve hıristiyanlarla beraber onlara üç gün süre tanıdığını iddia etmiş ve bu süre içinde satabilecekleri malları satıp yurtlarını terk etmelerini şart koştuğunu ileri sürmüştü. Onun iddiasına karşı Hz. Ömer onları “Arap Yarımadası’nda iki din bir arada bulunamaz” hadisine istinaden sürgün etmiştir.¹⁷⁸ Taberî de benzer iddiaya yer vermiş ve Hz. Ömer’in Necranlıları Resulullah’ın vefatı sırasında söylediği iddia edilen “Arap Yarımadasında iki din bir arada bulunamaz” vasiyeti üzerine sürdüğünü dile getirmiştir. Ayrıca Hz. Ebu Bekir’in de aynı vasiyetinin olduğunu iddia etmiştir.¹⁷⁹

Klasik hadis kaynaklarında birçok kez tekrarlanan bu hadislerin sahih olup olmadığı meselesi ayrı bir tartışma konusudur, ancak biz sadece sürgünle

¹⁷¹ et-Tirmizî, *Sunenu’t-Tirmizî*, IV/156.

¹⁷² Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, nşr. Yâsir Hasen, Izzu’d-Dîn Dalî ve İmâd et-Tayyâr, C. I, Mu’essesetu’r-Risâle, Beyrut 1434/2013, s. 666.

¹⁷³ Ebû Ubeyd, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Kitâbu’l-Emvâl*, nşr. Halîl Muhammed Hirâs, C. I, Dâr’ul-Fikr, Beyrut y.y., s.128.

¹⁷⁴ İbn Zenceveyh, *Kitâbu’l-Emvâl*, I/275.

¹⁷⁵ Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, V/188.

¹⁷⁶ İbn Zenceveyh, *Kitâbu’l-Emvâl*, I/277.

¹⁷⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-Emvâl*, I/129.

¹⁷⁸ İbn Zenceveyh, *Kitâbu’l-Emvâl*, I/275; Belâzurî, *Futûhu’l-Buldân*, I/73.

¹⁷⁹ Taberî, *et-Târîh*, III/446; İbnu’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi’l-Mulûk ve’l Umem*, IV/145; İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî, es-Sikât, C. II, Dâiretü’l-Ma’ârifî’l-Osmâniyye, Hindistan 1393/1973, s.222.

ilişkilendirildiği için bunlara atıf yaptığımızı belirtmekle yetineceğiz.¹⁸⁰ Sözü edilen rivayetlerin bir kısmında “Arap Yarımadası” ifadesi kullanılırken bazı rivayetlerde ise “Hicaz sınırlarından” bahsedilmiştir. Oysa “Arap Yarımadası” veya “Hicaz sınırları” ifadeleri hem kapalı hem de görecelidir. Nitekim Hicaz sınırları ifadesinin yarımadanın tamamı için kullanıldığından bahsedilmiştir. Hatta bu tanımlamaya göre Yemen, Hicaz sınırları içerisine dahil edildiği için Hz. Ömer’in Necranlıları sürgün ettiği gibi iddialar dillendirilmiştir. Buna mukabil Cevâd Ali gibi bazı otoriteler Yemen’i Hicaz sınırları dışında tutmuş ve Hz. Ömer’in Necranlıları Haremeyn’in güvenliği açısından sakıncalı gördüğü için sürgün kararı aldığından bahsetmişlerdir.¹⁸¹

“Arap Yarımadası” nitelemesi esas alınırca bu durumda Hz. Ömer’in Necranlıları Arap Yarımadası sınırları içerisinden, yine yarımada içindeki bir başka yere sürgün ettiği gerçeği ortaya çıkar ki, Necranlı Hristiyanların Kufe tarafına sürgün edildiklerine daha önce değinilmişti.

Hz. Ömer’in Necranlılar hakkındaki kararını ele alan oryantalistler, sürgün olayını daha çok yukarıda da atıf yapılan rivayetlere bağlamışlar ve Resulullah’a isnat edilen bu rivayetlerin gereğini yerine getirmek için böyle bir uygulamaya gittiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁸² Müslüman araştırmacılar ise farklı sebeplerden söz etmişlerdir. Örneğin Fayda, konuyla ilgili rivayetlerin sahlilik konusuna girmeyip, Hz. Muhammed’in emri olsaydı Hz. Ömer’den önce onun birçok sözünü yerine getiren Hz. Ebu Bekir’in bu görevi yerine getirmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca hilafeti devraldığı zaman Hz. Ömer’in bu emri yerine getirmeyip Sasanîler ve Bizans’a karşı yaptığı savaşılar dikkat çekmiş ve hicri 20. yıla kadar beklememesi gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca Hristiyanların tamamını sürgün etmemesinin de sözü edilen emirle çeliştiğini hatırlatmıştır. Böylece tehcir olayının Hz. Muhammed’e isnat edilen rivayetlerle alakalı olmadığını delilleriyle ortaya koymaya

¹⁸⁰ ‘Yahudi ve Hristiyanların Arap yarımadasından çıkaracağım.’ Hadisi üzerinde ayrıntılı metin ve sened tenkidi yapan Salih Keskin, hadisin sahliliği üzerinde bir şüphenin bulunmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed sonrası uygulamalara bakıldığında böyle bir girişimin olmadığı sadece yapılan antlaşmaları bozmaları karşılığında yurtlarından çıkarıldıklarını ifade etmektedir. Hz. Muhammed’in bu sözü söylemesinde Esvedu’l-Ansi’nin isyanı sırasında Necranlıların isyancılara bazı kolaylıklar sağlamasından dolayı söylediğini ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk: Salih Kesgin, “‘Yahudileri, Hristiyanları ve Müşrikleri Arap Yarımadası’ndan çıkaracağım’ Hadisi Üzerine Senet ve Metin Eksenli Bir Analiz” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12/1, 2012, ss. 193-218.

¹⁸¹ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Hicaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 432-437.

¹⁸² Seth Ward, "A fragment from an unknown work by al-Tabarî on the tradition ‘Expel the Jews and Christians from the Arabian Peninsula (and the lands of Islam)’." ss. 407-420.

çalışmış, ancak rivayetlerin sahilhliği konusuna hiç girmemiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'in sözü gereği sürgünün gerçekteştiğini ileri süren oryantalistleri de eleştiren Fayda, onların meseleye parçacı baktıklarını dile getirmiştir.¹⁸³

Temmavi hadislerin doğruluklarını sorgulamayıp Hz. Muhammed dönemi sürgün edilmemelerinin son dönemdeki hastalıklarından dolayı olduğunu ve Hz. Ebu Bekir'in kısa süren halifeliğinden dolayı bu uygulamayı faaliyete geçiremediğinden bahseder.¹⁸⁴ Ancak olaylara bu şekilde bakacak olursak Hz. Muhammed'in hastalık döneminde ordu hazırladığı ve Hz. Ebu Bekir'in de döneminde ciddi faaliyetler gerçekleştirdiğini gözden kaçırmamak gerekir. O dönemin şartlarına bakıldığı zaman Hz. Muhammed'in Necran halkına karşı bir çekincesi bulunmamaktaydı.

Azimli ise sürgünle ilişkilendirilen hadis rivayetlerinin Hz. Ömer'in kararına dini dayanak oluşturmak amacıyla literatüre sonradan girmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Buna mukabil tehcir olayının tarihi bir gerçeklik olduğunu söylemiştir.¹⁸⁵

Hamidullah da Hristiyanların tamamının tehcire tabi tutulmadıklarına dikkat çekmiş¹⁸⁶ ve Resulullah'ın sözü veya vasiyeti gereği Hz. Ömer'in bu kararı aldığı iddialarının tutarsızlığını anlatmaya çalışmıştır. Gerçekten de Resulullah'ın sözünü yerine getirmek için Ömer onları yurtlarından çıkarmışsa, bu durumda niçin tamamını çıkarmadığı sorusunu sormak gerekir. Nitekim sürgünden sonra da onların yaşadıkları bölgelerdeki Hristiyan tebaanın varlığı, sözü edilen vasiyet veya emir iddialarıyla çelişmektedir.

Necran halkının sürgün edilmesinde dini neden olarak genelde Hz. Muhammed'in sözü ile temellendirilmeye çalışılırken Hitti farklı bir yorum ortaya koyarak sürgün nedenini Necran halkının İslam dinine girmemeleri olarak yorumlamaktadır.¹⁸⁷ Ancak bu iddia İslam dininin temel doktrinini olan İslam'da zorlama yoktur ilkesi ile çelişmektedir. Aynı zamanda Necran halkı ile yapılan antlaşmaya bakıldığı zaman böyle bir şart olmamakla birlikte bu iddia antlaşma maddeleriyle ters düşmektedir.

¹⁸³ Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, ss. 273-275. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-2 Hz. Ömer*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, ss. 50-52;

¹⁸⁴ Temmâvi, Süleyman Muhammed, *Hz. Ömer ve Modern Sistemler*, çev. Muhammed Vesim Taylan, İstanbul 1993, s. 339.

¹⁸⁵ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-2 Hz. Ömer*, ss. 62-63.

¹⁸⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/624.

¹⁸⁷ Philip K. Hitti, *History of The Arabs*, London 1951, s. 61

4.2. Antlaşma Maddelerini İhlal Ettikleri İddiası

Necran halkının sürgün edilmesinin nedenleri arasında antlaşma maddelerini ihlal ettiklerine dair bazı iddialar dillendirilmiştir. Rivayete göre antlaşmanın en önemli maddelerinden birisi faiz konusunda taviz verilmeyeceği kriteriydi. Hz. Ömer döneminde bu yasağı ihlal ettikleri için sürgün edildiklerinden bahsedilmiştir. Nitekim Belâzurî böyle bir iddiadan bahsetmiş ve faizli alışveriş yapmalarının İslam’a zarar vereceğinden endişelendiği için onları yurtlarından çıkarmıştır şeklinde bir görüş dile getirmiştir.¹⁸⁸ Aynı iddia Ebu Ubeyd tarafından da dillendirilmiştir.¹⁸⁹ Bu iddiayı tekrar eden Hamidullah, ilaveten bütün Hristiyanların göçe zorlanmadığını dile getirmiş ve sadece dünyalık kazanç elde etmek için faizli alışveriş yapanlar suçlu bulunmuş ve bunlar sürgün edilmişlerdir.¹⁹⁰ Günümüz araştırmacılarından Azimli ise, faiz ihlali nedeniyle sürgün edildikleri iddiasına karşı çıkarak, sürgün edilmeyenler arasında faizli alışveriş yapanların olduğuna dikkat çekerek bu gerekçeden dolayı sürgün edildikleri iddiasını “bahane” olarak yorumlamıştır. Bu itibarla Necranlıların sürgün hadisesini dini yönden değil, siyasi olarak ele almak gerektiğinden bahsetmiştir.¹⁹¹ Necran halkı ile yapılan faiz yememe antlaşması dini bir ilke olarak değil ekonomik bir ilke olarak antlaşma maddeleri arasına girdiği gözükmemektedir. Hz. Muhammed’in Necran halkına dini kaideleri dayatma gibi bir durum söz konusu olmamakla birlikte onların kendi ibadetlerini yapmalarında gerekli kolaylığı sağlamaktaydı. İslam’ın ekonomi politikasına zarar vermesi için böyle bir uygulamaya gidilip antlaşma maddeleri ihlal edildiği zaman sürgün edilmeleri uzak bir ihtimal olarak gözükmemektedir. Şunu ifade etmek gerekir ki Necran halkının sürgün hadisesini tek bir sebep üzerinden yorumlamamak gerekir.

Al-Nahee 2017 yılında yazdığı “Necran’ın geç pre-İslami ve erken İslami tarihindeki dini yapısı: Himyerite Krallığı’nın sonundan (525 MS) Reşidun Halifeliği’nin sonuna (661 MS)” başlıklı doktora tezinde sürgünün ardındaki nedenin faiz uygulaması olduğunu ileri sürer. Bu bağlamda şunları yazar: “Faiz uygulaması, iki ana faktör nedeniyle, Ömer’in Hristiyanları ve Yahudileri Necran’dan sürme kararının arkasındaki en olası sebep gibi görünmektedir. Birincisi, özellikle banker

¹⁸⁸ Belâzurî, *Futûhu’l-Buldân*, I/74; İbn Sa’d, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa’d b. Menî, *et-Tabakâtu’l-Kubrâ*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, C. I, Beyrût 1410/1990, s. 268.

¹⁸⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-Emvâl*, I/245.

¹⁹⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/624.

¹⁹¹ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-2 Hz. Ömer*, s. 63.

ve tüccar olan Necranlılar arasında, İslam'ın gelmesine kadar olan süre içinde, faiz İslami olmayan dönemde gelişmiştir. İkincisi, Peygamber'in ilk ahdi, faiz uygulamasının yasaklanması gerektiğini belirtir. İki faktör arasındaki bağlantı burada gerçekten mantıklıdır. Doğru, Peygamber faizi yasaklamıştır ama Hristiyanlar ve Yahudiler arasında, büyük bir ekonomik aktivite olduğu için, faiz uygulamasını kısa bir sürede sonlandırmanın belki de kolay olmadığı mümkündür. Böylece, tüm bunlar, ahidin maddelerinin muhtemelen ihlal edildiğini ve bunun Ömer'in kararı için bir gerekçe olarak görüldüğünü varsaymak için güçlü kanıtlar sunmaktadır.” Bu sebebe rağmen, Necranlı hristiyanların Ömer'in kararına bir tepki göstermediğine işaret eden Al-Nahee sürgünün zorla yerinden etme olmadığını da altını çizer. Bu bağlamda şunları yazar: “Necranlı yahudilerin ve hristiyanların, Necran'ı terk etmeyi reddetmeleri durumunda onları zorla sürmek için güç kullanmanın seçilen seçenek olacağı varsayımına rağmen, ne müslüman ne de hristiyan kaynaklarının, onlara karşı herhangi bir şiddet eyleminin gerçekleştirildiğini veya Ömer'in kararının uygulanmasından kaynaklanan sonuçta ortaya çıkan mezhep çatışmalarını kaydetmemiş olması önemlidir. Bu, muhtemelen, sürgün edilen Necranlı Yahudilerin ve Hristiyanların bu kararı barışçıl bir şekilde kabul ettikleri ve müslüman otoriteye karşı herhangi bir şiddet içeren protestolarda bulunmadıkları anlamına gelir.”¹⁹²

4.3. Sürgünü Necran Halkının İsteddiği İddiası

Sürgün gerekçeleri arasında, Necran halkının kendi istekleriyle yurtlarını terk etmek istediklerinden bahsedilmiştir. Bu iddiaya göre Necran halkından bir grup Hz. Ömer'i ziyaret ederek kendilerini yurtlarından çıkarmasını istemişler, halife de Müslümanlara zarar verebileceklerini dikkate alarak taleplerini uygun bulmuş ve onları Necran'dan çıkarma kararı almıştır. İddianın devamında daha sonradan Necran halkının bu talepten vazgeçtiği, tekrar halifeyi ziyaret edip yurtlarında kalmak istediklerini ifade ettikleri, ancak Hz. Ömer'in kararından dönmediği ileri sürülmüştür.¹⁹³ Necran halkının isteğiyle sürgünün gerçekleştiği iddiası ihtiyatla karşılanmıştır.¹⁹⁴ İnsanın vatanından ayrılmak istemesi hem insan fitratına aykırı hem de daha sonraki dönemlerde Hz. Ali'ye gelerek “Sağ elinle yazdığın ve Peygamber'in nezdinde bize sağladığın şefaatin hürmetine, bizi topraklarımıza geri

¹⁹² Owed Abdullah S. Al-Nahee, The religious structure of Najrān in late pre-Islamic and early Islamic history: from the end of the Ḥimyarite Kingdom until the end of the Rashidun Caliphate (525-661 CE). Diss. University of Birmingham, 2017, ss. 192-194.

¹⁹³ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, I/74.

¹⁹⁴ Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, s. 269.

döndür.” talebinde bulundukları iddiasıyla çelişmektedir.¹⁹⁵ Hz. Ömer’in techir politikası Necran halkının isteğiyle veya kendi uyguladığı politikadan dolayı gerçekleşmiş olsa da dikkat çekilmesi gereken bir gerçek var ki Hz. Ömer Necran halkını mağdur etmemiş ve gönüllerini memnun edecek bir şekilde bu yer değişikliğini gerçekleştirmiştir.

Bu konu üzerine hristiyan kaynakları ele alan El-Wakil, yazısında Halife Ömer bin el-Hattab’ın Necran’daki gayrimüslimlere gönderdiği uyarı mektubunun bağlamını tartışıyor ve Necran’dan yahudilerin ve hristiyanların çıkarılmasının zorunlu bir süreçten ziyade gönüllü bir yer değiştirme olduğu görüşünü ileri sürüyor. El-Wakil, önceki Müslüman araştırmacıların kaynaklarının yanıltıcı olabileceğini öne sürerek bu görüşünü dönemin hristiyan kaynaklarına dayandırıyor. Araştırmalarını daha çok Miladi 10. yüzyılda Süryani Kilisesi tarihi olan Seert Vakayinamesi’ndeki ahidlere dayandırıyor ve Necran hristiyanlarına Peygamber tarafından verilen iki ahidin hristiyan versiyonunu Seert Kroniği tarafından kaydedildiği şekliyle kabul etmeye meylediyor.¹⁹⁶

4.4. Demografik Yapıyı Bozdukları İddiası

Necran bölgesinde yaşayan Hristiyanların nüfuslarının giderek arttığı ve Müslümanlar aleyhine önemli bir güç dengesi ve tehlike oluşturdukları gerekçesiyle sürgün edildiklerine dair birtakım rivayetlere rastlanmaktadır. Nitekim kendi yerleşim birimlerinden geçen Müslümanlara suikast düzenledikleri ve saldırıları bulundukları gerekçesiyle Arap Yarımadası’nın başka bir bölgesine sürgün edildiklerine dair iddialar dillendirilmiştir. Hamidullah bu yorumla alakalı olarak Hz. Ömer’in Yemen’de meskun olan yahudileri sürgün kapsamı dışında tuttuğuna işaret etmiş ve onların iyi hal ve hareketlerini dikkate alarak halifenin onları tehciye tabi tutmadığına dair yorumlar yapmıştır.¹⁹⁷ Kimi yorumlarda Necran halkının henüz Rasûlullah döneminde bile tehdit unsuru haline geldiklerinden bahsedilmiş,¹⁹⁸ ancak bu tarz iddiaların sürgüne meşru gerekçe sunabilmek için oluşturulmuş olma ihtimalini göz ardı etmemek gerekir. Şayet bir tehdit varsa doğrudan angajman kaidelerini ihlal etmiş konuma düştükleri için Rasûlullah’ın veya Ebu Bekir’in onları

¹⁹⁵ Belâzurî, *Futûhu’l-Buldân*, I/74; Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-Emvâl*, I/128.

¹⁹⁶ Ahmed El-Wakil, "The Prophet's Treaty with the Christians of Najran: An analytical study to determine the authenticity of the covenants." *Journal of Islamic Studies* 27.3 (2016): 334-354.

¹⁹⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/601.

¹⁹⁸ Abdullah b. Ziba’râ öldürülmesi emredilen müşriklerin arasındayken Mekke’nin fethedildiği gün Necrana kaçtığı kaynaklarda geçmektedir. İbnu'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Târih*, II/123.

sürgün etmesi gerekirdi. Oysa tam aksine Ebu Bekir zamanında gelip anlaşılmayı yenilemişler ve angajman kurallarına sadık kalmışlardır. Ayrıca Yemen bölgesinde birçok isyancı kabile ile savaş yapıldığı bilinmektedir,¹⁹⁹ ancak Necran halkının ne tehdit oluşturdıkları ne de isyana kalkıştıklarına dair herhangi bir iddia bulunmaktadır.

Hiz. Ömer'in daha önce kendileriyle antlaşma yapılmış olan Necran halkına karşı aralarında yeni bir antlaşma yapılmadığı ve daha önce yapılan antlaşmaları yenileme yoluna gitmediği görülmektedir. Sürgün hadisesi dini bir temele dayandırılmaya çalışılsa da bunun siyasi yönleri de önemli bir neden olmuştur.

Necran halkının sürgün hadisesini açıklarken birçok yazar bunu bir gerekçe ile temellendirmeye çalışırken Zeydan bu konuyu İslam'ın siyaset politikası olarak görüp Hiz. Ömer'in bir devlet politikası olarak İslam ve Arap birliğini sağlamak için Necran halkını ve diğer sürgünleri gerçekleştirdiğinden bahseder.²⁰⁰ Zeydan'ın bu yorumu dini içeriklerle temellendirmeye çalışanlardan çok daha tutarlı gözükmektedir. Lecker ise, "Necran Sürgünleri: Irak, Suriye ve Bahreyn'de Ömer Bin el-Hattab'tan Hārūn Al-Rashīd'e" başlıklı makalesinde, Ömer'in kararının arkasında potansiyel olarak Bizans-Necran hristiyanları ilişkisinin yattığı ihtimalini tartışmaktadır. Bu bağlamda Lecker, "Ömer'in aldığı önlemlerin altında, fetihlerin sürdürülemeyeceği ve Müslüman ordularının Arabistan'a geri itilme korkusunun yattığı olabilir. Bu durumda, ileri görüşlü halife, Bizans ile yakın bağlantıları olan Necran gibi otonom bir bölgeyi Arabistan'dan temizlemek istemiş olabilir." ifadelerini kullanıyor. Ayrıca Lecker, Ömer'in sürgün sonrasında "Necran'da özgür insanların yerine kiracıları tercih ettiğini" ve "yaptığı yeni düzenlemeler ile Necran'ın tarımsal ürünlerinin büyük bir kısmını kendisi için güvence altına aldığını" belirtiyor.²⁰¹ Bu durum, Ömer'in Necran'da otonom bir yönetim istemediğine dair başka bir önemli gösterge olarak değerlendirilebilir.

Sürgünü farklı bir açıdan da değerlendiren Lecker, Bizans etkisinin yanı sıra sürgünün nedenine yönelik ileri sürdüğü ekonomik açıklamasını biraz daha detaylı

¹⁹⁹ İbnu'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Târih*, II/227-228.

²⁰⁰ Corci Zeydan, *İslâm Medeniyet Tarihi*, çev. Mümin Çevik, C. I, İstanbul 1976, s.102.

²⁰¹ Michael Lecker, "Najrân Inc.: The Najrân Exiles In Iraq, Syria And Bahrayn From `Umar Bin Al-Khattâb To Hārūn Al-Rashīd". İçinde: BEAUCAMP, J., BRIQUEL-CHATONNET, F. & ROBIN, C., (editörler). Juifs et chrétiens en Arabie aux Ve et VIe siècles : regards croisés sur les sources : [actes du colloque de novembre 2008], 2010 2010 Paris. Paris: Association des amis du Centre d'histoire et civilisation de Byzance, 296.

anlatır. Ona göre, Halife Ömer'in Necranlı topluluğu sürme kararının ekonomik motivasyonlar tarafından etkilenmiş olabilir ve “sadece bir dini grubun yer değiştirmesini sağlamaktan öte”, sürgünün “İslam devleti için tarımsal üretimi ve diğer ekonomik faydaları güvence altına almayı da içerdiği” söylenebilir. Erken İslam dönemindeki hristiyan ve Yahudi toplulukların, İslami fetihlerle oluşturulan geniş pazardan yararlanmak için iyi bir konumda olduklarını öne süren Lecker, özellikle Necranlıların, zanaatkarlık ve sanayideki uzmanlıklarını kullanarak bu durumdan faydalanmış olabileceklerini ima etmektedir. Bu durumları yani genişleyen İslam imparatorluğunda üstlenebilecekleri kritik ekonomik işlev sürgünlerinde önemli bir rol oynamış olabilir.²⁰²

Sürgün ya da daha yumuşak bir ifadeyle Necran halkının yer değiştirme nedenlerine bakıldığı zaman İslam Tarihçileri ve müsteşrik yazarların birbirine benzer ve farklı birçok sebep ileri sürdükleri görülmektedir. Ancak klasik kaynaklar ve güncel yorumlar incelendiği zaman sürgün esnasında bir zorlama, Necran halkı tarafından bir propaganda gibi olaylardan bahsedilmemektedir. Bunlardan anlaşılmaktadır ki Hz. Ömer bu sürgün hadisesini iki tarafın da gönlünü yapacak şekilde gerçekleştirmiştir.

²⁰² Lecker, "Najrān Inc.: The Najrān Exiles In Iraq, Syria And Baḥrayn From `Umar Bin Al-Khaṭṭāb To Hārūn Al-Rashīd" ss. 300-301.

5. SONUÇ

Hız. Muhammed'in Hristiyanlarla karşılaşması vahiy öncesine dayanmaktadır. İslâm öncesi ticarî seyahatleri sırasında ve yine İslâm'dan sonraki tebliğ faaliyetleri kapsamında kimi Hristiyan cemaatleriyle karşılaşmış olabileceği varsayılmaktadır. Özellikle Hudeybiye Antlaşması sonrasında tebliğ faaliyetlerinin kapsamını genişletince, Hristiyan cemaatlerle siyasî ilişkiler kurduğundan söz edilebilir.

Tebliğ faaliyetlerinin bir parçası olarak Hız. Muhammed'in Necranlı Hristiyanlara da İslâm'a davet yazısı gönderdiği iddia edilmiştir, ancak bu davetin Tebûk seferinden hemen sonra gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu sefer safahatında nazil olan Tevbe suresinin 29. ayetinde Ehl-i Kitap'la ilişkilerin sınırları belirlenmiştir. Davet üzerine Necran'dan kalabalık bir Hristiyan grubun Medine'ye gelip Hız. Muhammed'le görüştükleri, bazı teolojik tartışmalar yaptıkları, her ne kadar İslâm'ı kabul etmeseler de, cizye hukukuna göre anlaşma yaptıkları bilinmektedir. Sözü edilen görüşme ve Hristiyan heyetle yapılan teolojik tartışmalar Âl-i İmrân suresinin bazı ayetlerine de yansımıştır.

Hristiyanlarla yapılan anlaşmada gerekli görüldüğü zaman onların yurtlarından gönderilebileceklerine dair bazı iddialar dillendirilmiştir. Bunun yanında sürgünle ilgili dile getirilen bazı gerekçelere değindik, ancak bunların hiçbirisi ikna edici nitelikte olmayıp büyük oranda meşru gerekçe oluşturma çabasına yönelik açıklamalardır. En önemli gerekçe olarak "Arap Yarımadası'nda ikin din bir arada bulunmaz" mealindeki hadis gösterilmiş, ancak bu rivayetle ilgili problemlere yukarıda değinmiştik.

Necran halkı teolojik tartışmalar neticesinde ikna olmayıp kendi dinlerinde kalmayı tercih etmekle beraber, siyasi olarak Hız. Muhammed'le savaşacak güçte olmadıkları için boyun bükmüş ve bu çerçevede anlaşma yapılmıştır. Anlaşma kaideleri arasında angajman kurallarına riayet ettikleri sürece Medine'nin himayesinde olacakları kayıt altına alınmıştır. Kronolojik verilere bakıldığında Hız. Muhammed döneminde herhangi bir problem yaşanmamış ve Necran halkıyla yapılan anlaşma aynen kalmıştır. Müteakiben aynı anlaşmanın Ebu Bekir ve Ömer dönemlerinde de devam ettiğini anlıyoruz, ancak Ömer'in hilafeti döneminde tek taraflı bir kararla Necran halkının yurtlarından sürgün edilmeleri kararı alınmıştır. Bu karar alınırken angajman kaidelerini ihlal ettiklerine dair herhangi bir ikna edici veri yoktur. Görebildiğimiz kadarıyla Hız. Ömer, Müslümanların siyasî birliğini dikkate

alararak Necran halkını bulundukları bölgenin dağına çıkarmıştır. Dikkat edilirse Hayber'deki Yahudileri de sürgün etmiştir. Onların sürgünüyle ilgili haberler arasında “gerekli görüldüğü zaman sürülebilecekleri” mealinde bir kaidenin olduğu ileri sürülmüştür. Bu iddia doğru bile olsa, Necran halkının angajman kaidelerine aykırı davrandıklarından bahsedilmemektedir. Sürgün olayı büyük oranda Hz. Ömer'in Arap Yarımadası'ndaki din birliğini sağlamaya yönelik bir hamle olarak görülmektedir.

Sürgün gerekçelerine bakıldığı zaman Hz. Muhammed'in sözünü yerine getirme, Necran halkının talebi antlaşma maddelerini ihlal etmeleri, yaşadıkları bölgede tehdit unsuru olarak görülmeleri gibi nedenler ileri sürülmüştür. Kimi araştırmacılar Hz. Muhammed'in sözü gereği sürgün edildikleri iddiasını dillendirmişse de, bu gerekçenin bazı problemler içerdiğini ifade etmiştik. Örneğin “Madem Resulullah'ın sözüne istinaden sürgün gerçekleşmişse, niçin bizzat kendisi onları çıkarmadı? Hz. Ebu Bekir döneminde bu konu neden gündeme gelmedi?” gibi soruları sormak gerekir.

Sürgün kararıyla ilgili bazı gerekçeler ileri sürülmüşse de, bunların ikna edici olmadığını, keza sürgün kararının da bir nedene bağlı olmadığını anlıyoruz. Özellikle dinî içerikli gerekçeler, bir anlamda Hz. Ömer'in kararını meşru göstermeyi hedefleyen açıklamalar gibidir. Görüldüğü kadarıyla halife Arap Yarımadası'nda ve Müslümanların içinde farklı bir dinin yaşamasını uygun bulmamış ve böyle bir karar almıştır. Nitekim Hayberli Yahudiler hakkında da benzer kararı alması ve her iki sürgünle ilgili somut veya ikna edici nedenin bulunmaması, bu kararın halifenin içtihadıyla gerçekleşen bir hadise olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, nşr. Heyet, C. V, Dâru't-Te'sîl, Kahire 1435/2015.
- Abdülazîa ed-Dûrî, "Divan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 377.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, C. I, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1995.
- Aktaş, Ömer, Muğîre b. Şu'be'nin Hayatı ve Kişiliği, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sivas 2018, ss.93-94.
- Al-Nahee, Owed Abdullah S., The religious structure of Najrân in Late pre-Islamic and Early Islamic History: from the end of the Himyarite Kingdom until the end of the Rashidun Caliphate (525-661 CE). Diss. University of Birmingham, 2017.
- Algül, Hüseyin, "Mûte Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, 385.
- Alî b. el-Ca'd, Alî b. el-Ca'd b. Ubeyd el-Cevherî, *Musnedu İbni'l-Ca'd*, nşr. Âmir Ahmed Haydar, C. I, Muessesetu Nâdir, Beyrut 1410/1990.
- Apak, Âdem, Anahatlarıyla İslam Tarihi (Hz. Muhammed Dönemi), haz. Hüseyin Kader, Ensar Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, C. 2, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.
- Arslandaş, Nuh, "Sürgünden Sonra Hayber Yahudileri", *BELLETEN*, 72/264, 2008, ss. 431-474.
- Aycan, İrfan, "Muğîre b. Şu'be", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 43.
- Balcı, İsrâfil, *Hz. Ömer Döneminde Diploması*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.
- _____, *Siyerin Mekke Dönemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2022.
- _____, *Vahyin Gölgesinde Siyer Medine Dönemi*, C. XI, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2022.
- Bilge, Mustafa L., "Necran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 43.
- Dalkıranoglu, Belkıs, "Dünya Tarihini Şekillendiren 8 Antik Ticaret Yolu", *Seyahat Tarih*, 2017, <https://listelist.com/antik-ticaret-yollari/>, (Erişim: 08.01.2023).
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, nşr. Yâsir Hasen, Izzu'd-Dîn Dalî ve İmâd et-Tayyâr, C. I, Mu'essesetu'r-Risâle, Beyrut 1434/2013.
- _____, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, nşr. Adil Muhammed Ammâr Abbâs, C. V, Dâru't-Te'sîl, Kahire 1436/2015.
- Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd, *el-Ahbâru't-Tivâl*, nşr. Abdulmun'im Âmir, C. I, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, Kahire 1960.
- Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Himyerî, es-Sîretu'n-Nebeviyye, nşr. Mustafâ es-Sakkâ vd. C. I, Mektebetu Mustafâ el-Bâbîl-Halebî, Mısır 1375/1955.
- Ebû Ubeyd, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Kitâbu'l-Emvâl*, nşr. Halîl Muhammed Hirâs, C. I, Dâr'ul-Fikr, Beyrut y.y.

- Ebû Yûsuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *Kitâbü'l-Harâç*, thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Tûras, b.y. y.y.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Futûhu'l-Buldân*, C. I, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut 1988.
- el-Beydâvî, Ebû Sa'id Abdullâh b. Omer el-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, nşr. Muhammed Abdurrahman el-Meraşlî, C. I, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1418H.
- el-Buhârî, Ebu Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il, *el-Câmi'ul Musnedu's-Sahihu'l-Muhtasar*, nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsır, C. V, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut 1422H.
- el-Fâkihî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk el-Mekkî, *Ahbâru Mekke fi Kadîmi'd-Dehri ve Hadîsihi*, nşr. Abdulmelik Abdullâh Dehîş, C. III, Dâru Hadar, Beyrut 1414h, s.12;
- El-Wakil, Ahmed, "The Prophet's Treaty with the Christians of Najran: An analytical study to determine the authenticity of the covenants." *Journal of Islamic Studies* 27.3 (2016): 273-354.
- el-Ya'kûbî, Ebû Ya'kûb Ahmed b. İshâk, et-Târîh.
- er-Râzî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer et-Teymî, *Mefâtihi'l-Gayb*, C.VII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000.
- Erkal, Mehmet, "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.42.
- Erul, Bünyamin, "Varaka b. Nevfel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 442, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 517-518.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî, *Câmi'u'l-Beyân fi Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), C. VI, Muessesetu'r-Risâle, b.y. 1420/2000.
- _____, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, ve Sılatu Târîh et-Taberî, C. II, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387/1967.
- et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sunenu't-Tirmizî*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu'âd Abdalbâkî, C. IV, Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, Mısır 1395/1975.
- ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kây mâz, *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, nşr. Umer Abdusselam et-Tedmiri, C. II, el-Mektebetu'd-Tevfikîyye, Beyrut 1413/1993.
- Fayda, Mustafa, "Senetü'l-Vüfûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 520.
- _____, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2019, ss. 29-35.
- _____, "Hz. Muhammed'in Necrânlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve mübâhele", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 2, 1975, s.149.
- _____, "Mübâhele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 423.
- _____, "Ebu Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 104.
- _____, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 44.
- Günaltay, Şemseddin, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997.

- Hamidullah, Muhammed, “‘Hilfû’l-Fudûl’”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 31-32.
- _____, “Müslümanların Gayrimüslimlerle Münasebetleri”, çev. Levent Öztürk, İSTEM, 2, 2003, ss. 195-204.
- _____, El-Vesâiku's-Siyâsiyye, çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları. b.y. y.y.
- Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, çev. Salih Tuğ, C. I, Yeni Şafak Yayınları, Ankara 2003.
- Hitti, Philip K., *History of The Arabs*, London 1951.
- Hizmetli, Sabri, İslam Tarihi-İlk Dönem-, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.
- Ibrahim, Mahmood, *Merchant Capital and Islam*, University of Texas Press, 2011.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luğa*, nşr. Remzî Munîr Balebekkî, C. II. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1408/1987.
- İbn Ebî Şeybe, Kitâbü'l-Meğâzî Hz. Peygamber ve dört halife, Ankara Okulu yayınları, Ankara 2019.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *Esmâ'ul-Muğtalîn min'l-Eşrâf fi'l-Câhiliyyeti ve'l İslâm*, nşr. Seyyid Kisrevî b. Hasen, C. I, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, b.y. 2001.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî, es-Sikât, C. II, Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, Hindistan 1393/1973.
- _____, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî, es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Âhbâru'l-Hulefâ, nşr. Azîz Bey vd. C. I, el-Kutubu's-Sekâfiyye, Beyrut 1417/1996.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî, es-Sîretu'n-Nebeviyye, nşr. Mustafâ es-Sakkâ vd., C. I. Mektebetu Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, Mısır 1375/1955.
- İbn Kayyim el- Cevziyye, Fıkhu's Siyre, çev.Hanefî Akın, Karınca&Polen Yayınları, İstanbul 2016.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Omer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm, (nşr. Muhammed Huseyn Şems ed-Din), C. II. Dâru'l-Kutubi'l- İlmiyye, Beyrût 1419.
- _____, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî, el-Bidâye ve'n-Nihâye, nşr. Abdi'l-Muhsin et-Turkî, C. III, Dâru Hicr, b.y. 1418/1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhamed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, el-İmâme ve's-Siyâse, çev. Cemalettin Saylık, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, C. III, Beyrût 1410/1990.
- _____, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, C. I, Beyrût 1410/1990.
- İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Müslim b. Ubeydillah İbn Şihâb ez-Zührî, el-Meğâzî, çev. Mehmet Nur Akdoğan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.
- İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled el-Horasânî, *Kitâbu'l-Emvâl*, nşr. Şâkir Zib Feyyâd, C. I, Mrkezu'l-Melik Faysal, Riyad 1406/1986.
- İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî, El Kâmil fi't-Târîh, nşr. Umar Abdusselâm Tedmurî, C. II, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1417/1997.
- Kapar, Mehmet Ali, “Kus b. Sâide”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 460.

Kesgin, Salih, “ ‘Yahudileri, Hristiyanları ve Müşrikleri Arap Yarımadası’ndan çıkaracağım’ Hadisi Üzerine Senet ve Metin Eksenli Bir Analiz” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12/1, 2012, ss. 193-218.

Kur’an-ı Kerim

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Hicaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 432-437.

Lecker, Michael, "Najrān Inc.: The Najrān Exiles In Iraq, Syria And Bahrayn From `Umar Bin Al-Khattāb To Hārūn Al-Rashīd". İçinde: BEAUCAMP, J., BRIQUEL-CHATONNET, F. & ROBIN, C., (editörler). *Juifs et chrétiens en Arabie aux Ve et VIe siècles : regards croisés sur les sources : [actes du colloque de novembre 2008]*, 2010 2010 Paris. Paris: Association des amis du Centre d'histoire et civilisation de Byzance, 293- 302.

Mirza, Mahan H., "A Delegation of Christians from Najrān Visits the Prophet Muḥammad: Contemporary English Sīrah Literature for a Western Audience." *Islamic Studies* (2011).

Mukâtil b. Suleymân, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Suleymân el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, nşr.Abdullâh Mahmûd Şehâte, C. I, Beyrut 1423/2002.

Önkâl, Ahmet, “Cârûd b. Muallâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

Özdemir, Serdar “Seriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 565-566.

Özkan, Mustafa “Medine Vesikası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, ss. 212-215

Öztürk, Levent, “İslâm Toplumu’nda Hristiyanlara Gösterilen Hoşgörü Örnekleri-İlk Beş Asır-”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 2001, ss. 25-37.

Öztürk, Mehmet, “Hz. Ömer’in İçtihatlarının Fıkhi İlkelerdeki Karşılığına Kısa Bakışlar”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 2014, ss. 75-98.

Saeed, Riaz Ahmad, “Muslim-Christian Relations in the Era of Prophet Muhammad: Review of Najrān Delegation’s Case in Modern Context.” *Al-Milal: Journal of Religion and Thought* 1.2 (2019).

Sönmez, Zekiye “Necrân’da Hristiyanlık ve Hz. Muhammed’in Necrân Hristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 2017, s. 127.

Suleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, (nşr. Şu’ayb el-Amaût), C. IV, Dâru’r-Risâleti’l- Âlemiyye, 2009.

Temmâvi, Süleyman Muhammed, *Hz. Ömer ve Modern Sistemler*, çev. Muhammed Vesim Taylan, İstanbul 1993.

Tevrat

Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyet Tarihi*, çev. Mümin Çevik, C. I, İstanbul 1976.

Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Medine’de*, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yayınları, İstanbul 2016.

ÖZ GEÇMİŞ

Merve BALCI Karasu İmam Hatip Lisesi’ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İlahiyat bölümünden 28.05.2018 tarihinde mezun oldu. 2019 yılında OMÜ LEE İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programına girdi. 2020 yılında Kozcağız Çok Programlı Anadolu Lisesi’ne meslek dersleri öğretmeni olarak atandı. Halen aynı okulda görev yapmakta olan Balcı orta seviyede Arapça bilmektedir. (28/12/2023)

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0002-1248-831X

Yayınlar:

1. Merve Balcı, “Siyerin Mekke Dönemi”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 54, Haziran 2023, ss. 475-480.